

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ АГРОТЕХНІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ЦИКЛОВА КОМІСІЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Збірник матеріалів

студентської міжвузівської науково-дослідницької конференції-фрейм, присвяченої 130 річниці з дня народження О. П. Довженка

«Я народився і жив для добра та любові»

Житомир

2025

Укладачі: Ємець Л. В., викладач філологічних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Ковалець В. П., викладач філологічних дисциплін, спеціаліст вищої категорії
Василюк Г. Д., викладач філологічних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Лайчук Н. М., викладач філологічних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Весельська Г. С., викладач філологічних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, кандидат філологічних наук
Семенюк В. М., викладач філологічних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Соколовська Л. М., викладач філологічних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Варьоха Ж. В., викладач філологічних дисциплін, старший викладач
Григорцевич Н. П., викладач диригентсько-хорових дисциплін та української музичної літератури вищої категорії, старший викладач
М'якушко Д. Ю., викладач філологічних дисциплін, спеціаліст
Пустовіт Л.В., викладач інформатики, викладач-методист
Пузовикова Л. А., викладач філологічних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Рекомендовано цикловою комісією філологічних дисциплін ЖАТФК

Протокол №3 від 07.10.2024

Мета: розкрити велич і неповторність таланту Олександра Петровича; проникнути у творчу лабораторію О. Довженка як засновника поетичного кіно, художника, прозаїка; досягнути світове значення художньої творчості митця; формувати навчально-пізнавальну, комунікативну, творчу компетентність здобувачів освіти шляхом розвитку умінь працювати самостійно з додатковою літературою, викладати думки, робити узагальнення й висновки; виховувати любов до рідного краю, повагу до кращих представників української нації.

План конференції

1. Вступне слово. Ємець Л. В.
2. Цікаві факти про Довженка (доповідь здобувача освіти групи А-21 ЖАТФК Вікторії Ігнатюк, науковий керівник Ковалець В. П.).
3. Олександр Довженко і Варвара Крилова: перше кохання (доповідь здобувачки освіти групи МП-11 ЖАТФК Анастасії Огієвич, науковий керівник Василюк Г. Д.).
4. Житомирщина в творчій біографії О. Довженка (доповідь здобувача освіти групи Аі-11 ЖАТФК Миколи Бумара, науковий керівник Лайчук Н. М.).
5. Мовотворчість О. Довженка у воєнному сьогоденні (доповідь студентки ВСП Житомирського торговельно-економічного коледжу Державного торговельно-економічного університету Поліни Павловської, науковий керівник Весельська Г. С.).
6. Ліричний відступ “Зачарований Десною” (читає здобувач освіти групи П-32 ЖАТФК Артем Сергієнко, науковий керівник Ємець Л. В.).
6. “Щоденник” О. Довженка” (доповідь здобувача освіти групи Е-11 ЖАТФК Єгора Столітнього, науковий керівник Семенюк В. М.).
7. Соціально-історичний контекст фільму О. Довженка ”Земля” (доповідь здобувачки освіти групи П-22 ЖАТФК Ольги Андросович, науковий керівник Соколовська Л. М.).
8. Довженко й кіно (доповідь студентки ВСП Житомирського торговельно-економічного коледжу Державного торговельно-економічного університету Юлії Гурської, науковий керівник Варьоха Ж. В.).
9. Музичне оформлення кінострічок О. Довженка: історія та сучасність (доповідь студентки відділення “Музичне мистецтво”, групи П-м Бердичівського педагогічного фахового коледжу Житомирської обласної ради Марії Мовчан, науковий керівник Григорцевич Н. П.).
10. Постать О. Довженка в українській кіноіндустрії (доповідь студентки ВСП Житомирського торговельно-економічного коледжу Державного торговельно-економічного університету Євгенії Пилипенко, науковий керівник М’якушко Д. Ю.).
12. Вшанування пам’яті О. Довженка (доповідь здобувача освіти групи Е-12 ЖАТФК Іллі Духнівського, науковий керівник Пузовикова Л. А.).
13. “Послання Олександра Петровича українцям” Семенюк В. М.

Вступ

Талант цієї людини неможливо переоцінити. Кіно, література, малярство, дипломатія... Довженкова мистецька доля водночас і геніальна, і трагічна. Зірка Олександра Петровича зійшла давно, ще 130 років тому, але сяє і досі. Про унікальність та багатогранність його хисту без пафосу не скажеш. Так само, як він, у свій час, не зміг без пафосу написати про звичайних українців, трударів, про своїх батьків, діда, бабу, односельців. Талановитий, харизматичний, натхненний, Довженко навіки став невід'ємною перлиною світової культури, гордістю українського народу. Він став Богом українського кіно, художником і промовцем, публіцистом і критиком. А ще дипломатом, державним діячем, що завжди жив активним громадським життям, цікавився новим, вірив у щасливе майбутнє рідної країни. Сучасники Довженка стверджували, що ніхто не бачив його пасивним, байдужим. Зовні стриманий, він завжди був немов наелектризований, готовий до невідкладної дії, до неймовірного злету фантазії. Довженко висловлював свої погляди всіма притаманними йому засобами: пером і пензлем, кінокамерою і словом. Приніс у цей світ поетичне кіно, створив новий жанр - кіноповість, показав світові талановитість українського народу. Його фільми, як і наші люди, глибокі й світлі душею та думками.

Літературознавець М. Наєнко сказав про О. Довженка: "Він - як самоцвіт: скільки не обертай його, а в ньому починають світитися все нові і нові грані".

Митець заслужив славу, шану і честь, створивши чудові фільми, на яких довго будуть вчитися молоді режисери і сценаристи. У світ великої культури він прийшов з берегів зачарованої Десни, з глибини надр українського народу. В автобіографічності Довженкових творів - його індивідуальність, у кожному з них просвічується, як крізь легкий сонячний серпанок, образ рідного краю з його безкрайнім небом і тишею полів, з його задумливими лісами і мовою народу. Увесь свій світ втілив він у те, що сказав і що написав. Життя як книга, у якій доля пише світлі й темні сторінки. Перегорнімо ці сторінки та спробуймо дослідити щось нове зі спадщини

талановитого українця. «Я народився і жив для добра і любові»,- напише О. Довженко у своєму «Щоденнику».

Цікаві факти про Олександра Довженка

Класик світового кіно, фундатор українського поетичного кіно, письменник, драматург, художник-карикатурист, режисер, якого цінував Чарлі Чаплін...

Усе це про Олександра Довженка, який став взірцем для майбутніх кінорежисерів України та світу. Його “Земля” в списку 12 найкращих фільмів усіх часів, а такі твори, як “Зачарована Десна”, “Щоденник” і досі вивчають у школах.

До 130 річниці з дня народження видатного режисера, ми зібрали найцікавіші факти про його життя та з’ясували:

- як пройшло дитинство Довженка на берегах Десни;
- чому після школи обрав фах вчителя і які предмети викладав;
- як воював у складі куреня Чорних гайдамаків, заснованого Симоном Петлюрою, і ледве не був розстріляний за це;
- як склалися подальші стосунки з радянською владою;
- за які фільми Довженка знає весь світ і який із них став фатальним у його кар’єрі.

“ЛЮДИНА ПОВИННА ЗАВЖДИ ПАМ’ЯТАТИ, ЗВІДКИ ВОНА ПІШЛА В ЖИТТЯ”

Саме цією фразою Олександр Довженко наголошував на важливості сім’ї та місця свого народження. Дитинство малого Сашка пройшло в селі В’юнище, яке нині є частиною містечка Сосниця, що на Чернігівщині.

Туди ще у XVIII столітті предок Довженка Федір Величко переїхав із Полтавщини. Цікавим є те, як згодом трансформувалося саме прізвище: весь рід Олександра по батьківській лінії був козацького стану, представники родини були статними, кремезними, за що їх на Чернігівщині почали кликати “довгими”, а згодом – Довженками.

Сам Олександр Довженко народився в селянській родині хліборобів Петра й Одарки. Батьки мали 14 дітей, але до працездатного віку дожило лише двоє.

В автобіографічній кіноповісті “Зачарована Десна” Довженко згадував про смерть чотирьох братів, яких не стало через хворобу за одну ніч. Їх у селі називали “соловейками”, бо вміли гарно

співати. А матір Олександр описував так: “Народжена для пісень, вона проплакала все життя, проводжаючи назавжди”.

Любив співати й сам Довженко. За спогадами друзів, коли навесні розливалася річка Десна, Сашко виганяв на воду батьків баркас, збирав у нього до 15 дівчат та хлопців, і, граючи на гітарі чи балалайці, співав їм пісень.

Мальовнича Десна, просторі поля та загалом любов до природи згодом вплинуть і на характер кіноробіт майбутнього режисера.

“Вчора, пишучи спогади про дитинство, про хату, про діда, про сінокіс, один собі в маленькій кімнатоньці сміявся і плакав. Боже мій, скільки ж прекрасного й доброго було в моєму житті, що ніколи-ніколи вже не повернеться! Скільки краси на Десні, на сінокоші і скрізь – усюди, куди тільки не гляне моє душевно око...”, – напише потім митець.

Сім’я Довженка була неписьменною, грамоту знав лише дід Семен, який був у родині за бухгалтера. Коли батько Олександра – Петро Семенович – щось продавав на ярмарку, то люди бачили, що він не вмів рахувати, тож часто дурили його. Тому він завжди брав із собою батька Семена і водночас сердився, що той так і не навчив своїх дітей грамоти. Тому Петро Семенович завжди мріяв про те, щоби всі його діти мали освіту.

Малому Сашкові навчання давалося легко, він був відмінником у школі. Найбільше любив математику, але й в інших науках не відставав.

Полюбляв майбутній режисер і малювання. Міг на перервах нашвидкуруч зробити дуже точні портрети друзів. Іноді, коли паперу не було, міг малювати на різках матеріної білої хустки, тож коли Одарка Єрмолаївна вдягала хустину, вона в неї була в дитячих малюнках. Однокласник Іван Тишина згадував, що Сашко був дуже цікавим співрозмовником. За його словами, Довженко хоч і не любив активні ігри, але вмів збирати навколо себе багато дітей та розповідати їм цікаві історії. Щось переповідав із прочитаних книжок, а щось – фантазував самостійно. Багато ідей черпав Сашко й із Сосницької міської бібліотеки, де він прочитав чи не всі книжки. Уже в 1911 році хлопець вступив до Глухівського вчительського інституту (зараз Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка), але не тому, що хотів бути вчителем. Насправді він не мав великого вибору, адже в ті часи діти селян могли вступати або в духовну школу й після цього в університети, або в педагогічні виші. Тож Олександр обрав другий варіант. Ще одним мотивом для вступу була стипендія в 120 карбованців на рік. Однак перші два роки хлопець ці кошти не отримував через погану успішність, тож одночасно підпрацьовував репетитором. Також Довженко кілька років працював вчителем на Житомирщині. Викладав природознавство, географію, фізику, історію, малювання і навіть гімнастику.

“ДИТИНСТВО ДИВУЄТЬСЯ. МОЛОДІСТЬ ОБУРЮЄТЬСЯ. ТІЛЬКИ ЛІТА ДАЮТЬ НАМ МИРНУ РІВНОВАГУ І БАЙДУЖІСТЬ”

Молодість Олександра Довженка була насиченою. Після закінчення училища в 1914 році він захопився українським самостійницьким рухом. Упродовж 1918–1919 років воював проти більшовиків у лавах армії УНР, у курені Чорних гайдамаків, який організував Симон Петлюра. За це Довженка потім називатимуть петлюрівцем та націоналістом. Ця частина його біографії буде завжди під пильною увагою радянської влади. Коли петлюрівці відступали, Довженка заарештували більшовики й готували до розстрілу. Але представник партії боротьбистів Василь Еллан-Блакитний врятував митця. Так, Довженко вступає до партії боротьбистів, а потім і до комуністичної партії. Однак ці факти не мають документального підтвердження, лише слова Довженка в спогадах. Деякі дослідники припускають, що такі факти він міг навмисно вигадати, щоби відвести пильні погляди радянської влади від себе та своєї сім'ї. З 1921 року Довженко працював у Наркоматі закордонних справ спочатку в Польщі, потім – у Німеччині. Однак службові обов'язки йому геть не подобалися, тож він почав цікавитися малюванням. ЦК КП(б)У навіть видало йому стипендію на навчання в мистецькій школі Віллі Геккеля, де Олександр став художником-експресіоністом. За кордоном відбулося його культурне зростання – він відвідував театри, кінотеатри, знайомився з кінорежисерами й навіть організував власну виставку художніх робіт. У своїх спогадах режисер згодом напише: “От побачив, що таке європейське кіно, то можна вертатися додому”. Уже влітку 1923 року він повернувся в Україну, у Харків, який тоді був оазою мистецтва. Довженко був учасником ВАПЛІТЕ, а після розпаду зблизився з ВУФКУ (Всеукраїнське фотокіноуправління). Там він працював як художник плакатів. Так поступово переходив у світ кіно. У 32 роки режисер почав працювати на Одеській кіностудії в жанрі дитячої комедії. На початку своєї кар'єри в кіноіндустрії він написав сценарій для дітей – “Вася-реформатор”. Але ця комедія та ще один фільм “Ягідка кохання” (зберігся) не отримали великої популярності.

“ДВОЄ ДИВЛЯТЬСЯ ВНИЗ. ОДИН БАЧИТЬ КАЛЮЖУ, ДРУГИЙ – ЗОРІ. ЩО КОМУ”

Перший серйозний успіх прийшов до Довженка із його трилогією “Звенигора-Арсенал-Земля” – збірка, до якої увійшли найвідоміші фільми режисера. Так, в 1928 році на екрани вийшов фільм “Звенигора”. Він показує глядачам сторінки з історії України від скіфської епохи, гайдамаків і до радянських часів. Фільм підкорив країни Європи, США та Канаду. 1929 року на екрани вийшла стрічка “Арсенал” про придушення військами Центральної Ради більшовицького повстання на київському заводі “Арсенал”. Довженко в лавах армії УНР брав участь у штурмі заводу “Арсенал”, але в картині показав “дзеркальну” версію подій, через що цей фільм є одним із найскладніших для тлумачення в кінобіографії митця. 1930 року вийшов фільм “Земля”, який став надбанням українського кінематографа, але був заборонений у СРСР на 9-ий день після прем'єри. У німій чорно-білій стрічці “Земля” показано період колективізації в Україні та конфлікт між куркулями й представниками колгоспів. Але цей фільм не лише про аграрну революцію. Довженко показав у стрічці зв'язок українського народу із землею, де вона постає як сенс

існування українців, спокій яких порушила колективізація. Загалом стрічка багата на символи. Наприклад, образ трактора, який розорює стежку, символізує розірвання селян із землею. Також часто в стрічці простежується образ яблука. З одного боку, яблука є символом безсмертя, а з іншого – режисер ототожнює їх зі своїм домом, родиною. Навіть коли в Києві будували Київську кіностудію, він особисто посадив там яблуневий сад. Попри заборону в СРСР, “Земля” здобула світове визнання: фільм дивилися такі видатні особистості, як Герберт Веллс (англійський письменник-фантаст), Альберт Ейнштейн (фізик-теоретик) тощо. Стрічка до наших днів входить у дванадцятку найкращих фільмів усіх часів і народів, а за версією ЮНЕСКО є однією з п’яти головних стрічок у світовій історії. Сам Олександр Довженко як режисер був повністю занурений у свою роботу й жив своїми картинами. Він був тим, хто бачив зорі. Недаремно його називають предтечею українського поетичного кіно та засновником української кінематографії. Довженкові нові методи монтажу й роботи з кадром мали вплив і на світові тенденції. Чарлі Чаплін навіть казав, що “слов’янство дало світу кінематографа лише одного творця – мислителя і поета Олександра Довженка”. Уважно режисер ставився і до процесу зйомок. Щоби вжитися в образ селян, він переодягався в простий домотканий одяг і носив солом’яного капелюха. Також Довженко був досить вимогливим. Наприклад, коли знімали стрічку “Земля” і потрібні були яблука, то на дворі вже була зима. Колеги запропонували режисеру зробити бутафорні, але він на це не пішов і яблука спеціально для стрічки привезли із Кавказу, хоч і коштувало це чималих грошей. Одного разу під час зйомок фільму режисер так занурився в процес, що навіть заходив у воду, щоби показати операторам, як він бачить той чи той кадр. Водночас, провівши дитинство на Десні, Довженко так і не навчився плавати. Тож колеги завжди перебували поряд із режисером, мовляв, підстраховували.

“Я БУВ БАГАТО ХВАЛЕНИЙ І НЕ РАЗ ОСУДЖЕНИЙ ЗА СВОЇ РОБОТИ”

Не варто забувати, що Олександр Довженко жив в умовах тоталітарної радянщини, яка ув’язнювала багатьох українських митців та вбивала їх. Тож режисер шукав можливості для свого порятунку й розвитку. Так, на замовлення Сталіна 1935 року він зняв фільм “Аероград”, потім працював над фільмом “Щорс”. Загалом кіноіндустрія була одним із засобів поширення пропаганди в СРСР, тож влада цим активно користувалася. За ці пропагандистські фільми Довженко отримував премії, його навіть призначили керівником Київської кіностудії. Це давало режисеру відчуття, ніби він зміг реабілітуватися перед тоталітарною владою. З початком Другої світової війни він просив владу дозволити йому працювати документалістом та отримав відмову. Тоді Довженко пішов на фронт як доброволець і працював там воєнним журналістом. Він бачив на власні очі всі руйнування в Україні, про що писав : “Україна поруйнована, як ні одна країна у світі. Поруйновані й пограбовані всі міста. У нас нема ні шкіл, ні інститутів, ні музеїв, ні бібліотек. Загинули наші історичні архіви, загинуло малярство, скульптура, архітектура. Поруйновані всі мости, шляхи, розорила війна народне господарство, понищила людей, побила, повішала,

розігнала в неволю. У нас нема майже вчених, обмаль митців” Про цей біль він хоче говорити й вирішує створити кіноповість “Україна в огні”, не знаючи, що ця робота стане кінцем його кар’єри й прирече на вічну розлуку з рідним краєм. У кіноповісті він описав історію української родини Запорозців за період німецької окупації. У 1943 році режисер зачитував уривки кіноповісті Микиті Хрущову, який тоді був генерал-лейтенантом. Йому сподобалась “Україна в огні”, й це ще більше надихнуло режисера. Однак у Сталіна уривки кіноповісті викликали шалене обурення. 31 січня 1944 року він скликав Політбюро і провів ціле засідання на тему «Про антиленінські помилки й націоналістичні перекирчування в кіноповісті Довженка “Україна в огні”». Згодом Довженко так опише ці події у своєму “Щоденнику”: “Сьогодні роковини моєї смерті. Тридцять першого січня 1944 року мене було привезено в Кремль. Там мене було порубано на шмаття і окривавлені частини моєї душі було розкидано на ганьбу й поталу на всіх зборищах... Я тримався рік і впав. Моє серце не витримало тягара неправди і зла. Я народився і жив для добра й любові. Мене вбила ненависть великих якраз у момент їхньої малості”. Сам же твір був заборонений на понад 20 років і вперше надрукований лише в 1966 році із суттєвими змінами. Наприклад, в оригінальній цитаті: “Ми боремось за те, чому нема ціни у всьому світі, – за Україну!... За єдиний сорокамільйонний народ, який не знайшов у століттях Європи людського життя на своїй землі. За народ роздертий, розщеплений”. Назву “Україна” замінили на “Батьківщина”. Самого режисера звинуватили в націоналізмі, заохоченні українського патріотизму. Однак замість фізичного покарання, влада обрала цькування та мо-ральний тиск на режисера.

Його звільнили з посади художнього керівника Київської кіностудії, заборонили знімати фільми й, найстрашніше, – жити в Україні. “Світе мій, чому любов до свого народу є націоналізм? У чім його злочин? Які нелюди придумали отес от знуцання над життям людським?”, – писав Довженко. Потрапити в Україну режисер зміг у 1952 році, коли почали споруджувати Каховську ГЕС. Довженко хотів зняти про це фільм, тому кожного літа до 1956 року приїжджав у Нову Каховку. Але згодом він зрозумів, що через будівництво зруйнують цінний природний ландшафт та історичні місця Запорізької Січі, як-от Великий Луг. Такою Довженко бачив Нову Каховку: “Я люблю Нову Каховку. Люблю Дніпро – велику річку мого народу, чисте ласкаве повітря, ясне небо й широту у всьому. І стриманість у пейзажі, і величавий спокій. І ніде мені не хотілося би так жити, як тут, на чудесному березі, ніде й ніколи я не пройнявся так любов’ю до людей, як тут. Каховка, де колись, у минулому столітті, батракував ще молодий мій батько, стала Батьківщиною мого серця, вітчизною найдорожчих моїх почуттів”. А про будівництво ГЕС він писав: “Нове наше море – нове наше горе”. Так народ говоре про море”. Докладніше про поїздки режисера до Нової Каховки можна прочитати в матеріалі “Української правди” за посиланням, а також у статті Ольги Ярмуш. Олександр Довженко ще встиг написати “Поему про море”, у якій розповів про будівництво Каховської ГЕС. Мріяв зняти про це фільм, але життя Олександра Довженка обірвалося в 62 роки, 25 листопада 1956 року. Похований український митець у Москві. “Я вмру в

Москві, так і не побачивши України! Перед смертю попрошу Сталіна, аби перед тим, як спалити мене в крематорії, з грудей моїх вийняли серце й закопали його в рідну землю в Києві, десь над Дніпром, на горі”, – такий запис у своєму “Щоденнику” зробив режисер ще у 1945 році, до відвідин Нової Каховки. І хоча заповіт Довженка, на жаль, не вдалося виконати, його творіння і спогади досі серед нас. Вони є цінним ресурсом і для істориків, адже містять дані очевидців про Другу світову війну, підриг культурних пам’яток у Києві радянськими військами, великі втрати українського народу, Нову Каховку тощо. Усе це актуальне й у нашій новітній історії. Олександр Довженко казав, що “лише сильним дано право на безсмертя”. Режисер таке право отримав.

Джерела та література

1. Довженко О. Воля до життя. Незабутнє. Ніч перед боєм. Харків: Фоліо, 2015
2. Довженко О. Господи, пошли мені сили: кіноповість, оповідання, фольклорні записи, листи, документи. Харків: Фоліо, 1994.
3. Довженко О. П. Зачарована Десна; Оповідання; Щоденник (1941-1956) О. П. Довженко. К. : Дніпро, 2008. 502 с.
4. Довженко і кіно ХХ століття. Київ, 2004
5. Довженко О. П. Україна в огні : кіноповість О. П. Довженко ; передм. О. М. Підсухи. К. : Україна, 2004. 143 с
6. Кодлюк Я. П. Олександр Довженко (1894-1956) Я. П. Кодлюк, Г. С. Одинцова. Кодлюк Я. П. Сто двадцять розповідей про письменників : довід. для вчителя почат. кл. Я. П. Кодлюк, Г. С. Одинцова . К., 2006. С. 40-42.
7. Перше десятиліття кінематографічної творчості Олександра Довженка Упор. і автор коментарів В. Н. Миславський. Харків : Дім Реклами, 2019. 528
8. Покликання на цю статтю: Редакція ВУЕ Довженко, Олександр Петрович. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua> Довженко, Олександр.

Олександр Довженко та Варвара Крилова:

перше кохання

Це було кохання з першого погляду, на початку сповнене захопленням, пристрасною і романтичною, а в кінці – тугою, журбою і безнадією.

Олександр Довженко і Варвара Крилова...

Зустрілися вони 1917 року в Житомирі. Обоє – молоді, вродливі, життєрадісні, надзвичайно талановиті, небайдужі і ніби створені Богом один для одного.

Працювали у Другому Житомирському вищому початковому училищі. Він – завзятий вчитель географії, фізики, історії, гімнастики, малювання. Вона – випускниця Маріїнської гімназії, вчителька природознавства і французької мови. Разом співали в хорі, організовували замські пікніки на березі річки Гуйва і щиро вірили у вічне і вірне кохання!

Цих двох наймолодших у колективі людей природа наділила чутливою до краси душею, веселою вдачею та неабияким режисерським хистом. Молоді та закохані, вони таємно повінчалися в 1917 році. Будинок по провулку Кашперовському, 4 (тепер Квітковий) пам'ятає радість їх безмежного щастя і гіркоту розлуки.

Хто ж вона – перша дружина О. Довженка, для якої почуття до письменника з часом перетворилися на пекучий біль? Варвара Крилова народилася 1900 р. в багатодітній родині в м. Сміла на Черкащині, виховувалась у родичів матері в Житомирі, чудово володіла французькою, обожнювала красу природи, грала на піаніно і гітарі, гарно співала і танцювала. Кохання до майбутнього письменника було першим і, мабуть, по-справжньому єдиним. Від самого початку воно приносило такі гарні слова, пристрасні зізнання та поцілунки, що не вірити було неможливо, і, здавалося, так буде завжди...

Але Олександр Довженко після невдалої операції в Житомирі поїхав до батьків у Сосницю, потім перебрався до Києва. Як свідчать листи до Варвари, зачарована Десна батьківщини зцілила його фізично, та розлука з коханою була нестерпною.

«Дуже скучаю по Тобі, Моє світле сонечко, рідна моя Варюсю, чудесна славна дівчинко. Як хочеться тебе бачити, бути з тобою, що просто не хочеться ні працювати, ні дивитися на людей. А навколо так гарно, так світло. Сонце і світло. Життя! Варя! Мила, чудесна голубка. Я гордий, що так безумно люблю Тебе. Прости мені мою радість. Я гордий, що так безмежно люблю тебе. Прости мені мою гордість. Я сумую без Тебе, рідна. Я пробираюсь зараз у твій чарівний садок, боюсь твердо ступати, щоб не почувала мама, я ходжу з Тобою у запущеному великому саду, я промовляю тобі слова кохання і хочу тебе носити на руках... Твій Олександрик».

Життя тривало... Далі були безкінечні турботи, дипломатична робота, творча праця у Києві, Харкові, поїздки за кордон (Польща, Німеччина). У Берліні, у представництві Української РСР їх шлюб було зареєстровано повторно, офіційно. Потім знову Україна, і така велика радість: велика квартира в Харкові.

Але, як кажуть, не судилося...

Думку, нібито Варвара Семенівна зрадила Довженкові та втекла від чоловіка з денікінським офіцером, у минулому викладачем їхнього училища, спростував житомирський краєзнавець Георгій Мокрицький. Вивчивши та використавши документи Державного архіву Житомирської області, він довів, що ніякої зради з боку Варвари Довженко не було. І не в Празі, а в Житомирі працювала після громадянської війни вчителька Варвара Крилова-Довженко (з 1921 р. – в школі № 20 на вул. Пушкінській, 37; тепер інститут іноземних мов).

Навпаки, ця жінка буде талісманом усього недовгого життя письменника, вчителя та сценариста Олександра Довженка, попри усі складнощі та турботи. «В мене на руці твоя обручка, вона завжди... чи не тому я її так... гарно відчуваю, що вона мій маленький секретний талісман...» – пише він до Варвари.

У 1925 році необачний удар веслом по коліну під час прогулянки на воді викликав у Варвари Семенівни запалення суглобів. Неправильний діагноз і таке ж лікування призводять до важкої хвороби кісток. Довженко лікує дружину на півдні – в Ялті, Одесі, та це не дало бажаного результату. Довелось ходити з милицею, накульгуючи на ногу. І коли вона довідалась, що Сашко захопився молодою актрисою Юлією Солнцевою, вирішила залишити чоловіка назавжди, щоб не стати перешкодою на його шляху. Це вчинок дуже сильної людини.

Висока трагедія душі цієї жінки виливалася у листах, сповнених жагучою тугою, відчаєм і розумінням. «Дорогий, рідний, коханий мій! Я прощаюся з тобою. Я їду назавжди від тебе. Розумію все-все. Найперше – те, що жити разом ми не можемо. Ти йдеш у велике мистецтво. Ти віддаєш йому всього себе. Тобі потрібен друг у житті, тобі потрібна натхненниця. Коли приходиш додому стомлений, вкрай виснажений – маєш спочити душею. Твоє серце не повинна ранили жіноча милиця... Вірю і знаю, що ти створиш багато прекрасного, доброго й вічного. Прощай. Твоя навіки Варвара Довженко».

Стосунки вони з'ясували в Одесі, вирішили все остаточно, та кохання продовжувало палити жінку зсередини немилосердно палким та жорстоким вогнем. «Лише тепер зрозуміла я весь жах, все страхіття того, що сталося. Боже мій! Як же мені жити без твого кохання, ніжності і ласки... Сашо, рідний, як мені жити без тебе, якщо і однієї хвилини не можу, щоб не дихати тобою. Серце моє рветься тугою за тобою, як же забути мені тебе, навчи, як любити, Сашунечко мій рідний, якби ти знав, як безумно, як пристрасно чекала тебе сьогодні...».

Більшість тих листів залишилися невідправленими, і після смерті Крилової їх знайшов син Варвари – Чазов Вадим Петрович (дехто із дослідників стверджує, що це їх спільний із Довженком син).

Попри все ще декілька разів вони зустрінуться. Довженко відчував свою провину перед цією дивовижною жінкою. «Я безконечно і непоправно перед тобою винен... як повинна бути ти незрівнянно вища мене».

Варвара Семенівна вчителювала у селі Демидові під Києвом. Жила далі заради сина. Під час Другої світової війни голодували, перебивалися у покинутих спорудах лісопильного заводу, навіть обручку Довженка довелося виміняти на молоко для сина. Потім важка робота в Катюжанці. Не цуралася ніякої роботи, аби виростити та виховати сина.

Вадим Чазов потай від матері написав Довженкові листа з проханням надіслати грошей на велосипед, «бо йому чотирнадцять і в усіх хлопчаків є, а в нього – немає, а зібрати гроші – несила...». Довженко гроші надіслав разом із двома листами до Вадима та Варвари. У відповіді Варвара ще раз підтвердила, що готова надіслати всі документи для розірвання шлюбу. «Дуже я стурбована твоєю хворобою, чому твій друг життя Ю.І. не вберегла тебе від такої безглуздої передчасної розтрати енергії серця. Неспокійне, велике, талановите, ніжне серце. Що з тобою стало?..» – йдеться у листі 1949-го.

Незадовго до смерті вже відомого письменника та сценариста, десь восени 1955 р., Юлія Іполитівна Солнцева (друга дружина О. Довженка) прислала в Демидів до Варвари Семенівни свого посланця з проханням дати згоду на розлучення з Довженком. На що Варвара Семенівна відповіла: «Якщо так хоче Саша, я згодна».

«Я народився і жив для добра і любові. Мене вбила ненависть великих якраз у момент їхньої малості», – писав Довженко. Звинувачений у націоналізмі, залишившись довіку українцем, у чужій йому Москві він помер у 62 роки. Вже офіційно розлучена Варвара Крилова дізналася про цю страшну звістку по радіо і довго не могла прийти у себе. Цілу добу блукала лісом, плакала, повторюючи ім'я Олександра. «Блискавка мене вдарила ніби... Ох, краще не згадувати, це так важко... Пішла з життя людина, з ім'ям якої зв'язано стільки прекрасних і світлих хвилювань. Ніколи не забуду його... ніжна у нього була душа. Хай живе його образ у спогадах».

Вже без Довженка прожила Варвара на світі неповні три роки.

В кінці вересня 1959 року Демидів і жителі навколишніх сіл, в школах яких ще до Демидова працювала Варвара Семенівна, поховали її, як рідну. І так хочеться вірити, що її життя, вірність, ніжність, її любов, як світло далекої зірки, таки відчував геній українського народу, позбавлений можливості пригорнутися до рідної землі. Сповнене добром життя Варвари Крилової-Довженко, її любов, її свята вірність гідні того, аби про неї створили фільми, написали картини, романи та повісті.

Джерела та література

1. Ємельянова О. Олександр Довженко. Великий спалах любові. Україніка.
2. Куценко М. Сповідь про трагічне кохання: з архіву літописця життя і творчості О. П. Довженка. Вітчизна. 1991. №4. С. 181-186.
3. Мокрицький Г.П. Танго з минулим: Неординарні постаті в історії Житомира (історико-краєзнавчі та біографічні ілюстровані есе-дослідження). Житомир: Волинь, 2014. 416 с.
4. Осипова В. Твоя навіки Варвара Довженко. День. 2003. Вип.76. URL: <https://day.kyiv.ua/article/ukrayina-incognita/tvoya-naviky-varvara-dovzhenko> (дата звернення: 16.10.2014).
5. Семенчук І. Р. Життєпис Олександра Довженка. К.: Молодь, 1991. 223 с.

Житомирщина в творчій біографії О. Довженка

Олександр Петрович Довженко відомий світові як геніальний режисер, талановитий письменник, художник, філософ, один із основоположників національного кінематографа.

Першим поетом в кіно назвали його американці, Гомером ХХ століття – греки. Японці вважали, що найкращі їхні фільми створено під впливом українського режисера.

Та мало хто знає, що свою творчу біографію Олександр Петрович розпочав у нашому рідному краї.

Неодноразово переплітались і з волинським краєм, зокрема Житомирщиною та Житомиром, життєві стежки та творчі пошуки великого сина українського народу.

У червні 1914 року випускник Глухівського вчительського інституту – «син зачарованої Десни», чернігівчанин О. Довженко отримав призначення на посаду вчителя змішаного Вищого Початкового училища у містечко Кутузове (тепер районний центр Житомирської області Володар – Волинський). Але вже 20 вересня цього ж року молодого вчителя переводять до губернського міста Житомир, де він починає працювати в Другому вищому початковому училищі і викладає цілу низку предметів: природознавство, географію, фізику, історію, гімнастику і малювання. Три роки – до осені 1917-го - Олександр Петрович вчителював у Житомирі.

Досі збереглося одне з приміщень училища, де працював майбутній митець. Про цей період життя й праці О. Довженка залишили спогади його друзі та колеги. У колективі вчителів його називали Сашком. Крім сумлінного ставлення до вчительської праці, молодий О. Довженко часто організовував літературно-музичні вечори, прогулянки з учнями й колегами за місто, любив малювати. Завжди був веселим, життєрадісним, щедрим на жарти та вигадки, любив співати й брав участь у хорі.

З великою пошаною і любов'ю ставились колеги-вчителі та вихованці до Олександра Петровича. Ось що згадувала дочка колеги Галини Володимирівни Левицької про Довженка: «... В училищі стало традицією наприкінці навчального року влаштовувати маївки за сім-вісім кілометрів від Житомира на березі Гуйви. До лісу простували з піснями та жартами. Зупинялись на відпочинок, тамували спрагу джерельною водою, яка бігла з-під кореня величезного дуба. Хіба можна все переказати, коли твою увагу звертали і на квітку, і на комашку, і на пташеня, що випало

з гнізда, чи на вужа, якого спіймали хлопці. Олександр Петрович умів зацікавити. Мені здається, що діти, старші за мене, теж, як заворожені, ловили кожне його слово. На березі Гуйви розкладали багаття, пекли картоплю, розпалювали шишками самовар, який обов'язково приносив хтось із викладачів. Олександр Петрович грав з дітьми в «городки», стрибав з ними через багаття. Пустували всі. Педагоги й учні на той час ставали товаришами в спільних веселих розвагах. Стомлені, але задоволені повертались ми додому. Вчитель Довженко любляв прогулюватися з учнями не лише за місто, а й старовинним Монастирським садом, від якого тепер, на жаль, вже нічого не залишилося».

Тут, у Житомирі, Олександр Петрович познайомився з молодою, симпатичною й розумною вчителькою Варварою Семенівною Криловою. Варвара теж була душею вчительського колективу, що і зблизило молодих людей, переросло в палке кохання, а потім стало для обох трагедією.

В усіх масових заходах помічником Олександра Петровича була саме Варвара Семенівна Крилова, яка й стала невдовзі його дружиною. Про житомирський період життя і вчителювання Довженко пізніше в „Автобіографії” писав: „Я вийшов з інституту з умінням учити школярів політично неписьменним і темним юнаком дев'ятнадцяти з половиною років; війну імперіалістичну сприйняв як обиватель, некритично, і перших пораних, які завалили місто Житомир, приголомшував вигуками „ура” і разом із своїми учнями і колегами закидав їх квітами. Я був учителем вищої початкової школи. Тепер я іноді зустрічаю колишніх своїх учнів. Я питаю їх – чи був я хорошим учителем? Кажуть – був. Не стільки хорошим учителем, як хорошим вихователем... Ці відповіді сповнюють мене радістю... Я просто був молодий, не набагато старшим за них, був товариським, веселим... Був я з ними до кінця відвертим”.

У Житомирі О. Довженко пізнав і радість творчої праці, і радість великого сімейного щастя, а також переніс важку операцію. Довірившись молододосвідченому житомирському хірургу, О. Довженко довго перебував у лікарні, але й після завершення лікування почував себе погано. Це і врятувало його від військової служби, бо в липні 1917 року його визнали нездатним для воєнної служби”.

Другий період перебування О.Довженка в Житомирі був короткочасним: від грудня 1919 по квітень 1920 року. У цей період Довженко служить у Житомирському губвійськкоматі, а потім завідує Житомирською партійною школою, працює викладачем у школі червоних старшин при штабі 44-ї стрілецької дивізії. Після захоплення Житомира білополяками О. Довженка було залучено до підпільної роботи у ворожому тилу на території Коровинецького (тепер Чуднівського) району на Житомирщині. Але дорогою він потрапив у полон до польського кінного роз'їзду. Про цей випадок Олександр Довженко розповідав в „Автобіографії”: „Роз'їзд повівся зі мною виключно грубо. Щоб примусити розповісти про розташування наших частин, мене піддали умовному розстрілові. Після того роз'їзд був сам обстріляний нашим загonom і, вступивши у перестрілку, примусив мене стояти живою мішенню, проте мені пощастило благополучно втекти

до черво-ноармійського загону. Другого дня ми були в Києві, і я пересидів поляків у Київському підпіллі, а після визволення Києва був призначений секретарем губернського відділу міської освіти”.

Але на цьому зв’язки з Житомиром не закінчилися. До початку жовтня 1921 року в Житомирі ще жила дружина Варя. На Житомирщину він приїздив під час зйомок кінофільму „Щорс”.

"Щорсу" я віддав весь свій життєвий досвід. Всі знання, набуті за дванадцять років роботи, знайшли в цьому фільмі своє повне відображення". Деякі сцени фільму О. Довженко мав знімати в Бердичеві, а тому на початку травня 1938 року він відвідав це місто й зробив запис у книзі відгуків місцевого музею. Митець був задоволений експозицією, історико-культурними пам’ятками, які зберігалися в музеї. В інтерв’ю кореспондентові бердичівської газети він сказав, що деякі епізоди з бойового життя М. Щорса будуть зніматись у Бердичеві. Однак зйомки в Бердичеві не проводилися. Є в кінофільмі кадри, які відображають сцену похорону В. Боженка біля пам’ятника О. Пушкіну в Житомирі. У музичному оформленні кінофільму „Щорс” О. Довженко використав вірші

А. Малишка, який теж розпочинав трудовий шлях на Житомирщині в Овручі й добре знав поліський край. У фільмі звучить його вірш „Четверта богунська”, покладений на музику Д. Кабалецьким.

Проходять роки, але образ великого майстра нашої духовної культури, його слід на житомирській землі залишається в пам’яті нових поколінь, вияскравлюється новими гранями. У Житомирі є вулиця імені О. Довженка, на одному з будинків, де він жив, встановлено меморіальну дошку. Зберігся будинок у провулку Квітковому, де пізнали щастя сімейного життя Олександр і Варвара. Відзначають житомиряни і ювілеї О.П. Довженка.

Та для всіх нас О. Довженко, як сказав А.Малишко, „лишився як дерево, що вічно цвіте, вічно плодоносить, як великий мислитель, який може стояти поряд із Сократом і Гомером”.

Джерела та література

1. Гончар О. Чим живемо. К., 1991.
2. Довженко О. Твори в 5-ти томах. К., 1983.
3. Костриця М.Ю., Мокрицький Г.П. У просторі і часі. Житомир, 1995.
4. Література і мистецтво рідного краю (Літературне краєзнавство Житомирщини). Житомир, 1991.
5. Малишко А. Твори в 10-ти томах. К., 1972.
6. Мокрицький Г. Танго з минулим: неординарні постаті в історії Житомира. Житомир: Волинь, 2013.
7. Поліський дивосвіт. Література рідного краю: Житомирщина. Частина І. Критичний огляд. Житомир, 2000.

Мовотворчість О. Довженка у воєнному сьогодні

Мова й література – це стиль гармонійного ідейного поєднання на діяхронному та синхронному вимірах. Літературну творчість будь-якого письменника можна інтерпретувати в різних аспектах, зокрема й у лінгвальному.

У контексті української літератури, світової кіноіндустрії творча постать і велич О. Довженка є свідченням власного ідіостилу, закликком боронити рідну землю, влучним кредо для прийдешніх поколінь. Сам письменник, безсумнівно, заслуговує на високу оцінку захоплення. У центрі творів Олександра Довженка перебуває людина, його Я, із власним внутрішнім світом та психологією, емоційністю та поетичністю. Письменник завдяки влучному поєднанню життєвих реалій демонструє індивіда в повсякденних пошуках і переконаннях, у боротьбі за виживання, у важкому воєнному дитинстві, примушує читача замислитися про злободенну реальність, навислу над життям.

Творчість Олександра Довженка досліджено з багатьох поглядів: літературного, літературно-критичного, філософського, психологічного, мовного, кіномедійного (Д. Бабиченко, О. Безручко, І. Кошелівець, Н. Медвідь, С. Тримбач тощо), проте дослідження спрямовано переважно на вивчення постаті й творчості Довженка-драматурга, прозаїка, філософа.

Мета наукової розвідки – презентувати мовотворчість Олександра Довженка крізь призму сучасних воєнних реалій (на прикладі твору «Щоденник»).

Письменник був не просто воїном у душі, а з початком Другої світової війни перебував на полі бою, живучи пліч-о-пліч зі своїм народом, адже дотримувався життєвих орієнтирів – бути самим собою, передусім Людиною, борцем за щастя, волю й правду, бути героєм та захисником, шукачем правди та життя. Пошуки осяйного та світлого майбутнього розкрито на сторінках його «Щоденника» (1941 – 1956 років), де відображено життя та настрої письменника в особі всього українського народу в лихоліття війни. Його щоденникові записи, свідчення воєнних реалій того часу, сьогодні так само актуальні, адже Україна знову перебуває у війні, її рани не загоїлись, а кровоточать ще більше, забираючи щохвилини національно свідому молодь, здатну боронити словом, інтелігенцію, яка, попри заборони та цькування, намагається донести до кожного зерно

правди та віри в світлу перемогу, невинних світлих дітей, яким би продовжувати відроджуватись у поколіннях. Усе це вкотре доводить, що «Щоденник» Олександра Довженка у воєнні дні набуває особливої пророчої ваги та значення. Кожне витончене слово прозаїка наповнює вірою серця українців, котрі стоять на варті людських інтересів.

На сторінках «Щоденника» автор часто звертається до риторичних питань, що увиразнює його глибокі переживання про долю кожного українця, наприклад: Що ж буде з народом нашим? Виживе він у цій страшній війні чи загине од німців, од хвороб, од вошей, од голоду, знущань і катувань, і прийдуть свої, і гинутиме він від розстрілів та засилань за участь у співробітництві. Чи пропадуть марно наші жертви? (06.03.1942); Найбільший скарб всього людства є сама людина. Хіба не так? (30.05.1945). Нанизування рядів однорідних членів речення ускладнюють розуміння прийдешнього майбутнього, заплутують думки, проте основне для героя Довженка – щоб жертви не були марними, щоб рідна земля відродилась в українцях. Це актуально і нині, коли ворог-сусід забирає у свої тенета найкращих та найталановитіших.

Неодноразово в щоденникових записах драматурга натрапляємо на односкладні називні окличні речення, що є продовженням попередніх роздумів про майбутнє, наприклад: «Народились нові умови існування. Вони так же неухильно примусять народи до загального миру, як раніше примушували до обов'язкової війни. Правда!» (30.05.1945). Непоодинокими є й безособові речення, у яких автор навмисне приховує діяча, цілком очевидного для загалу: «В крові і трупному смороді завершило людство свою трагедію винаходом атомної бомби. Атом розірвано, всесвітній гріх учинено. Бомбу кинуто. Впала велетенська державна споруда японського божественного імперіалізму людоджерів» (15.08.1945).

У повосенних роках Олександр Довженко прагнув помститися за свій пригноблений народ, ошуканий віками та радянською владою, полеглий на рідній землі у вигляді кісток, розтасканих по замінованих рідних та чужинських землях. Якою ціною дісталась свобода? Як бачимо, історія породжує нову історію, теж криваву, руйнівну, і той московит, якого так прагнув позбутися сам письменник, знову повернувся до нас уже видимим ворогом, попри те що свого часу був захищений воїном-українцем (А що, коли фашистські бандити й підпільні маніяки-людоджери, озброєні величезними капіталами, вкрадуть у Труменових молодців чи куплять нишком півдесятка бомб і знищать Москву?) (15.08.1945).

Щоденникові записи Олександра Довженка порушують багато філософських проблем, але в центрі подій Людина зі своїми роздумами, переживаннями, психологією, хижацькими та власницькими інтересами, наприклад: Підлабузництво – це свого роду наркотик. Він потрібен, інакше б його не було. Кому він потрібен? (16.08.1945); Тут актом дії компенсується пустота. Се в твердість. Звідси до гнучкості дистанція велика. Другі властивості людської душі, як, приміром, по - рянність, чесність, благородство, уважність, навіть простота, обов'язкова ввічливість, не кажу

вже про люб'язність, чулість, [трапляються] так рідко, що я завжди плачу од зворушення, коли серед людської тайги знаходжу оцю рідну квіточку женьшеня дорогого (26.08.1945).

Тема війни, кровопролиття – центральна в творчості О. Довженка. Будучи воїном, експертом людських душ і сердець, письменник упевнено чекає на Перемогу. Його нащадки ось уже понад 10 років також мріють про мирне небо без крововтрат. Для прозаїка Друга світова війна скінчилась, наприклад: Закінчилась світова війна. Полягло в муках сорок мільйонів радянських громадян братів моїх і сестер. Загинув від голоду в Києві мій вісімдесятилітній батько, і сам я... ледве остався живий (31.09.1945). Проте автор своїх записів не знає, чого він хоче в цей момент (Чого я хочу? Що мені треба? Роботи. Я хочу роботи. І трохи радості. Я матиму роботу і не матиму радості. Я не можу радуватися, коли навколо мене людям погано. Мені соромно, так соромно, ніби я винен, що люде бідні, погано одягнені... (31.09.1945). Його роздуми про незрозуміле майбутнє без війни вражають. Довженко намагається організувати свої думки, удаючись до парцельованих конструкцій у вигляді коротких додаткових повідомлень, що експресивізують текст, надаючи йому унікальності й самобутності. Невизначена переможна реальність сьогодні звучить із текстових рядків Довженка-аналітика, проте дає зрозуміти сучасному українцю, що кінець війни буде, і тоді кожен поставить собі низку риторичних питань.

Отже, на прикладі щоденникових записів Олександра Довженка слід зауважити, що його мовотворчість із риторичними питаннями, експресивізованими конструкціями, односкладними реченнями різних видів у поєднанні з філософськими роздумами та словесними очікуваннями в повоєнному часі є свідченням багатогранності, глибинності та національної ідентичності.

Джерела та література

<https://osvita.ua/school/literature/d/68658/list-3.html>

«Щоденник» О. П. Довженка (ідеї просвітництва)

У статті досліджується мемуарна спадщина Олександра Петровича Довженка, його щоденникові записи, які він вів з 1945 року по 1956 рік. В «Щоденнику» О. Довженка знаходимо чимало спостережень і свідчень про свій час. Найважливіші міркування в ньому ведуться про стан української культури та національного упадку. Разом з тим у статті досліджується неоднозначне ставлення автора до українського народу, коли він зображений як істинний носій прадавніх духовних цінностей – і такий собі «тютюн, який «весь час пасинкують, у. котрого велике, дебеле листя, а цвіту де-не-де.

У статті розкривається месіанство О. Довженка, який, як і його попередники: Т. Шевченко, Леся Українка, Іван Франко та ін. – митець намагався вказати українцям на їхні вразливі місця, так звану «ахіллесову п'яту», аби у подальшому уникали фатальних помилок політики, митці, науковці, звичайні громадяни, котрі прагнуть розбудови власної незалежної держави, справжнього громадянського суспільства.

Ключові слова: мемуари, українська нація, культура, мемуари, соціалістичний реалізм, стан роздвоєності митця, просвітництво.

На сьогодні маємо достатньо матеріалів досліджень та наукових публікацій на основі «Щоденника» Довженка, його мемуарної спадщини. Маємо можливість вивчати наукові роботи таких дослідників, як-от: В. Гриневич. Всесвітня література та культура. 2008. № 12. С. 5-9; Т. Марисняк. Українська мова й література в сучасній школі. 2012. № 6. С. 56-59; О. Русанова. «Щоденник» О. Довженка - документ доби. Українська мова та література. 2010. № 41-42. С. 20-23 та ін. Основні порушені теми публікацій: Друга світова війна і доля України в цій війні; вожді і народ; жінки-матері; історична спадщина, храми і віра в Бога в душі людини; майбутнє України; роль і місце митця в історії народу.

Основним завданням статті є дослідження основних просвітницьких ідей у творах О. Довженка, зокрема – «Щоденнику» (1941 – 1956).

Постать Олександра Довженка, його багатогранна творчість є тим багатим матеріалом, який сприяє розвитку морально-духовних цінностей, громадянських орієнтирів для сучасної молоді. Саме у цій статті йдеться про потребу більш глибокого дослідження на заняттях

української літератури творчості Довженка, його роздумів, почуттів, які хотів через слово передати і нам, сучасникам. Основним посланням О. Довженка у цьому сенсі можна вважати його слова: «Життя таке коротке. Поспішайте творити добро!»

Таким чином, метою статті є дослідження творчості Довженка, зокрема його мемуарної спадщини, яка покликана сприяти вихованню у нашій молоді почуттів патріотизму, вивчати історію рідного народу, виховувати в собі активну громадянську позицію, плекати почуття прекрасного.

«Щоденник» О.П. Довженка – важливий документ доби тоталітаризму, який являє собою окремі записи, розташовані в хронологічному порядку, що становить один із різновидів мемуарної літератури. Він допомагає краще зрозуміти літературу цього періоду, її специфіку, драматизм долі багатьох українських митців.

Мемуари – це суб'єктивний жанр, що дає змогу заглибитися не лише в простір громадських, історичних та політичних явищ відповідної доби, але й проникнути у внутрішній світ автора, познайомитися ближче з особистим життям письменника, його роздумами, а відтак – проаналізувати біографію митця, послуговуючись найповнішим та найвідвертішим літературним джерелом

Записи у щоденнику Довженко почав робити в 1941 р., а з березня 1942-го вони стають регулярними й тривали до останніх днів митця.

У записах чимало задумів, планів, начерків, підготовчих матеріалів до майбутніх творів, почутих цікавих історій.

«Щоденник» розкриває багатогранність натури Довженка-митця, Довженка-мислителя, часто несподіваного й суперечливого, Довженка-людину, який багато пережив, перестраждав за свій вік.

З іншого боку, «Щоденник» Олександра Петровича є теж літературним твором. Основні ознаки цього різновиду літератури: фрагментарність, звернення, повтори, емоційно-піднесений стиль висловлення, іноді – романтично-піднесений, іноді – іронічно-саркастичний.

Олександр Довженко – людина, яка зналася на багатьох галузях людської діяльності. Це засвідчує широту його світогляду й активну громадянську позицію. Він глибоко вболівав за стан національної освіти: «Прибитий, неінтелігентний учитель - це величезне зло нашого народу. Безправний, ніким не шанований, брудний, малоосвічений учитель і такий же мало розумний Наркомос з усім його авгієвим апаратом не може забезпечити державі гарну молодь, якими б високими і досконалими не були тези прагнень...». Це запис у «Щоденнику» 28 червня 1942 року.

Довженко був усебічно обдарованою людиною, наділений талантом мислити, бачити крізь час. Однак у межах тоталітарної системи йому не судилося реалізуватися повністю ні як митцю, ні як державному діячу. Про це свідчать записи 1943 року: «Трагедія мого особистого життя полягає в тому, що я виріс із кінематографії. Велика громадська, де б я дійсно міг жити і творити народу добро, мені не судилася. Її роблять навколо мене довгі роки люди і слабі, в німечні духом. Я

позбавлений творчості в житті, позбавлений радощів і гордощів творчості на користь народу. Я не живу в атмосфері державного горіння... Мене туди не пущено».

Усі думки і помисли Довженка спрямовані на те, щоб допомогти своєму народові у трагічний час, щоб застерегти його від помилок, вказати на вразливі риси українського характеру. Деякі з таких рис Довженко скаже у кіноповісті «Україна в огні» устами німецького полковника Ернста фон Краузе: «Ці люди абсолютно позбавлені вміння прощати один одному незгоди навіть в ім'я інтересів загальних, високих. У них немає державного інстинкту... Ти знаєш, вони не вивчають історії. Дивовижно. Вони вже двадцять п'ять літ живуть негативними лозунгами одкидання Бога, власності, сім'ї, дружби! У них від слова нація остався тільки прикметник. У них немає вічних істин. Тому серед них так багато зрадників...».

Письменник гнівно засуджує тоталітарну систему, яка виховувала кар'єристів і підлабузників, які не вміють мислити самостійно й у всьому вбачають підступність «класових ворогів». Творча людина не могла вижити в таких умовах, а тому пристосовувалась, виживалася в систему. Тому, як і для Тараса Шевченка, найпершими товаришами і розрадою були у Довженка папір та перо. Так можна пояснити появу Довженкового «Щоденника».

«Щоденник» Довженка – це молитва-розпач, це надсадно-тяжкі роздуми Майстра про мистецтво, роздуми Патріота про долю України, думки Громадянина про майбутнє нашої країни.

«Прокурорів у нас вистачить на всіх, не вистачить учителів, бо загинуть на війні, не вистачить техніків, трактористів, інженерів, агрономів», - писав Довженко у блокноті 12.07. 1942 року. «Війну вони називають мистецтвом... Вона таке ж мистецтво, як шизофренія або чума... Війна – дурна», - зазначає митець 19. 11. 1945 року.

З висловлювань «Щоденника» випливає думка про великий гуманізм автора, його бажання творити добро: «Треба жити чимсь добрим. Ви нам добре напишіть та научіть нас доброму і красивому».

Наскрізною ідеєю «Щоденника» є національна ідея. З болем пише Довженко про нищення національних надбань, вивіз їх за кордон, про занедбаність пам'яток старовини, занепад музеїв, про руйнування засад українства в освіті: «Непошана до старовини, до свого минулого, до історії народу є ознакою нікчемності правителів, шкідлива і ворожа інтересам народу...» «Двадцять п'ять років немає історії і нема словника. Яка ганьба! Яка мерзота! Чия огидна рука тут діяла і во ім'я чого?»

Прикладом власного життя та творчістю О. Довженко стверджував: людина має залишатися людиною в будь-яких життєвих ситуаціях, а для цього вона повинна вірити, мати Бога в душі: «Бог в людині. Він або є або нема. Але повна його відсутність – се великий крок назад і вниз...».

Довженко хвилюється, що загине люд в Україні, а «найдуть чужі люде і утворять у ній мішанину. І вона буде не Росія, не Вкраїна, а щось таке, що подумати сумно». Такі побоювання Довженка не були чимось химерним, багато з того, про що писав, думав Довженко, має місце у

нашій українській дійсності. Наприклад, зрусифікований український Донбас. «Його весь час пасинкують, у нього дебеле листя, а цвіту де-не-де...».

Героїзм, безсмертя народу – ще одна наскрізна тема «Щоденника». І вона показана не лише у великих подвигах наших воїнів, а і героїчних вчинках усього народу.

Письменник обурюється ставленням до тих, хто побував в окупації, в оточенні. Їх оголошують державними злочинцями і гонять у табори, тепер уже сибірські. «Україна втратила за час війни 13 мільйонів людей. До війни до Сибіру вислали півтора мільйона з Західної України, та й зараз висилають чимало. Таким чином велика Вдовиця втратила сорок відсотків своїх убитими. Спаленими, покатованими..., вигнаними в чужі землі на вічне блукання»(6.11.1945р.).

Тема, яка є актуальною і сьогодні, - зневажливе ставлення жителів міст до селян, - була дуже болючою для Довженка, адже на «селянському багатомільйонному горбі шкіри виросла індустріалізація країни і все, чим користується інтелігентне державне міщанство».

Вивчаючи творчість О. Довженка, ми будемо виховувати у собі любов до життя, природи, людини праці, до рідного краю, навчимося бачити красу у буденному: «Двоє дивляться вниз. Один бачить калюжу, другий — зорі. Що кому».

Творча спадщина Довженка матиме належний вплив на учнівську та студентську молодь, якщо і сам учитель буде «зворушувати».

Список використаних джерел та літератури :

1. Довженко О. Господи, пошли мені сили. Харків, Фоліо, 1994.
2. Довженко О. Зачарована Десна. Україна в огні. Щоденник. – К.:Дніпро, 2001.
3. Довженко О. Твори: В 5т. – Т.4. – К.:, Дніпро, 1965.
4. Уліщенко А.Б., Уліщенко В.В. Українська література. Хрестоматія. 11 клас. – Харків: Торсінг, 2002. С. 218 – 223.
5. <https://www.ukrlib.com.ua>>printit

Соціально-історичний контекст фільму Олександра Довженка "Земля"

Фільм "Земля" Олександра Довженка є не лише мистецьким відображенням епохи, але й важливим документом, що допомагає аналізувати ідеологічні й соціальні зміни. Актуальність дослідження соціально-історичного контексту фільму полягає в необхідності переосмислення культурних артефактів, що відображають складні історичні етапи. В умовах сучасного розвитку українського суспільства, коли питання національної ідентичності, колективної пам'яті та історичної спадщини є особливо важливими, вивчення кіноспадщини Довженка допомагає краще зрозуміти соціальні трансформації того часу та їхній вплив на культурний ландшафт.

Тема соціально-історичного контексту фільму Олександра Довженка "Земля" досліджувалася як в Україні, так і за її межами. Так, Сергій Тримбач, один із провідних українських кінокритиків, багато писав про творчість Довженка. У книзі "Олександр Довженко. Загибель богів" він детально аналізує філософські та естетичні аспекти "Землі", акцентує увагу на її соціально-історичному контексті. Літературознавець і громадський діяч Іван Дзюба досліджував питання національної ідентичності та впливу історичних подій на Олександра Довженка. Він підкреслював роль фільму "Земля" у формуванні української національної свідомості та його значення для української культури. Відомий український режисер і теоретик кіно Юрій Іллєнко у своїй творчості та публікаціях акцентує увагу на образній мові "Землі" та на її символічному зв'язку з природою та космосом. Фахівець у галузі кіномистецтва Людмила Лісовська аналізує зв'язок між ідеологією та естетикою у фільмах Довженка, зокрема в "Землі". У її працях також розглядається вплив політичних процесів на творчість митця.

За кордоном фільм «Земля» теж активно досліджували. Американський кінознавець Джеймс Мередіт звертав увагу на унікальність стилю Довженка, що поєднує елементи фольклору та пропаганди, також він досліджував, як ці аспекти відображають соціально-історичний контекст "Землі". Британський кінознавець Ієн Крісті розглядав фільм у контексті розвитку світового кіноавангарду, писав про його символіку, зокрема образи природи, та порівнював Довженка з іншими авангардистами, такими як Сергій Ейзенштейн і Жан Віго. Американський дослідник та спеціаліст з радянського кіно Пітер Роллберг вивчав, як радянська пропаганда та історичні обставини вплинули на естетику "Землі". Французький кінознавець Жан Реннард проаналізував вплив Довженка на європейське кіно, його внесок у неореалізм; дослідив соціальні мотиви та документальність фільму, які мали вплив на наступні покоління кінематографістів.

Фільм Олександра Довженка "Земля" є яскравим прикладом синтезу мистецтва та політичної ідеології, що розкриває соціально-історичні зміни на українських землях в епоху колективізації. На тлі індустріалізації, примусової колективізації та соціальних трансформацій у Радянському Союзі, Довженко створює фільм, який не лише відображає реалії свого часу, але й порушує універсальні питання про людину, природу та прогрес. Основний конфлікт стрічки базується на

протистоянні старого селянського світу й нового, колективістського майбутнього, яке було нав'язане радянською владою.

Сюжет "Землі" розгортається навколо сільського життя, де колективізація стає причиною конфлікту між бідними та заможними селянами. Це соціальне напруження відображене через трагічну долю головного героя Василя, який стає жертвою конфлікту між приватною власністю та новим колективним способом життя. Стрічка показує, як старі, патріархальні уклади сільської громади руйнуються під тиском нової радянської політики, яка обіцяє "прогрес", але несе із собою великі соціальні втрати. Довженко передає ідею неминучості змін, прогресу, що часто супроводжуються жертвами та спротивом. Через образи молодих героїв, які вірять у світле майбутнє, він акцентує увагу на новому поколінні, що прагне рухатися вперед.

Один із центральних образів фільму – трактор, символ технічного прогресу та радянської індустріалізації. Він стає інструментом символічної перемоги нового світу над старим, інструментом колективного господарювання. Однак трактор у фільмі також є об'єктом ідеологічної боротьби. Для заможних селян він символізує кінець традиційного способу життя, а для бідніших – надію на краще майбутнє. Цей технічний засіб, як і саме кіно, функціонує у фільмі як засіб пропаганди нової радянської реальності.

Особливе місце у фільмі посідає природа. Довженко створює образ землі як живого організму, невід'ємного від людини. Ця філософська концепція корениться в традиціях українського фольклору, де земля завжди була в центрі космогонічних уявлень народу. У фільмі земля виступає як символ стабільності, життя і смерті одночасно. Сцена смерті діда Семена біля саду має глибокий символізм – вона демонструє цикл природи, де смерть і народження є частинами одного процесу. Цей мотив підкреслює філософські роздуми режисера над вічними темами життя, смерті та зв'язку людини з навколишнім середовищем. Водночас він показує, як нові соціальні структури впливають на природний порядок життя селян. Контраст між природою і машиною, життям і смертю, минулим і майбутнім робить фільм багатшаровим за своєю символікою.

На нашу думку, Олександр Довженко через фільм прагнув сказати світові, що земля — це основа всього життя, і людство повинне зберігати цей зв'язок із природою, незважаючи на соціальні й політичні перетворення. Через фільм він порушує проблеми, які стосуються не лише України, але й усього людства - людської гідності, національної ідентичності і невинного розвитку, який несе нові можливості та виклики. Його фільм відображає глибокі філософські питання про те, що людина має право на свій шлях, на власний вибір у розвитку, що будь-яка нація має свою унікальну роль у світовому процесі. Крім того, Довженко, як представник української інтелігенції, через образи села, природи та праці на землі показує важливість національної ідентичності.

Фільм "Земля" не тільки вплинув на розвиток українського кіно, але й став джерелом натхнення для багатьох поколінь українських художників, поетів і режисерів. Його філософський підхід до зображення соціальних конфліктів і відносин людини з природою залишається актуальним і в сучасному контексті. Такі режисери, як Юрій Іллєнко і Сергій Параджанов, зверталися до творчості Довженка, використовуючи образи і мотиви, схожі на ті, що були відображені в "Землі".

Фільм Олександра Довженка "Земля" викликав значний інтерес за кордоном, коли його вперше показали на початку 1930-х років. Закордонна критика високо оцінила його візуальну майстерність, поетичність та глибокий символізм, хоча ідеологічні аспекти фільму викликали змішані реакції. У Європі "Земля" була сприйнята як витвір кіномистецтва високого рівня. Французькі критики акцентували увагу на візуальній поетиці фільму, його символічному використанні природи, циклів життя та смерті. Фільм викликав захоплення завдяки новаторському використанню монтажу та природних пейзажів, що гармонійно поєднувалися з образами людей. У Німеччині кінокритики також високо оцінили технічні аспекти фільму. Одним із захоплених шанувальників "Землі" був режисер Фріц Ланг, який підкреслив силу символів і образність, притаманні фільму. У США фільм викликав неоднозначні реакції. З одного боку, американські кінознавці відзначали високий художній рівень стрічки, її інноваційний підхід до монтажу та зображення природи. Критики високо оцінили те, як Довженко показав сільське життя, підкресливши його увагу до деталей та поетичну мову кадрів. З іншого боку, ідеологічний підтекст фільму, зокрема прославлення колективізації, був менш зрозумілим для американської аудиторії. В епоху Великої депресії в Америці, коли політична ситуація була напруженою, фільм розглядався деякими критиками як інструмент радянської пропаганди. Але варто зауважити, що багато хто сприймав фільм передусім як твір мистецтва, незалежно від його політичних аспектів. Загалом "Земля" справила велике враження на закордонну аудиторію. Багато критиків визнавали її однією з найважливіших робіт у розвитку світового кіномистецтва. Фільм став важливою віхою в становленні радянського кіно-авангарду за межами Радянського Союзу та продовжував надихати кінематографістів у різних країнах світу. Тим не менш, ідеологічні розбіжності та політичні контексти створювали певні труднощі для сприйняття фільму, особливо в країнах, де радянська пропаганда викликала підозру.

Вважаємо, що на міжнародному рівні фільм "Земля" став прикладом того, як можна поєднувати мистецтво й соціальну ідеологію, створюючи твори, які є актуальними як у контексті національної, так і світової культури. Довженко показав, що, навіть працюючи в умовах жорсткого ідеологічного контролю, митці можуть створювати твори, що виходять за рамки своєї епохи та продовжують резонувати з глядачем через десятиліття.

Сьогодні фільм Олександра Довженка "Земля" знову показують у кінотеатрах не тільки України, а й Європи, Америки, і цей факт має особливе значення в сучасному контексті.

Відродження інтересу до цього класичного твору українського кіномистецтва є важливим не лише для збереження культурної спадщини, але й для підвищення обізнаності світової аудиторії про українську історію та культуру. Сьогодні важливо, щоб світ бачив Україну як окрему культурну й політичну одиницю, незалежну від імперського впливу. Демонстрація "Землі" – це своєрідний акт культурного спротиву, адже цей фільм несе глибоке символічне значення, яке перегукується з сучасними подіями. Довженко у фільмі показує силу народу та зв'язок з рідною землею – це важливе послання для світу під час війни. Український народ, як і в часи Довженка, захищає свою землю та національні цінності. Кінотеатри світу, що показують "Землю" сьогодні, не лише віддають шану культурній спадщині, але й демонструють солідарність з українським народом у його боротьбі за свободу. Ці покази стають своєрідною формою культурної дипломатії, яка допомагає світу краще зрозуміти сутність нинішніх подій в Україні через призму класичних творів кіномистецтва. Можна сказати, що повернення "Землі" на великий екран є нагадуванням про важливість культури як зброї в боротьбі за свободу та ідентичність.

Отже, фільм "Земля" Олександра Довженка — це не лише видатний зразок українського кінематографа, але й потужний соціальний коментар епохи колективізації в СРСР. Митець через символіку землі показує конфлікт між старими та новими цінностями. Образи природи, які фігурують у фільмі, перетворюються на метафору життя і смерті, прогресу і занепаду. Фільм став не лише поетичним, а й політичним висловом, де долі селян віддзеркалюють глобальні зміни в державі.

Незважаючи на велику кількість досліджень, важливо продовжувати вивчати зв'язок "Землі" з іншими творами світового кінематографа, зокрема проаналізувати його вплив на європейський неореалізм та подальший розвиток українського кіно. Окремо заслуговує на увагу питання сприйняття фільму в контексті національної ідентичності та його відображення в сучасній українській культурі. У майбутньому варто глибше дослідити, як творчість Довженка та його фільм "Земля" співвідносяться з нинішніми соціальними й екологічними викликами, а також як ця кінематографічна спадщина може впливати на осмислення сучасних подій в Україні.

Джерела та література

1. Довженко О. Вибрані твори. Київ: Сакцент Плюс, 2004. 509 с.
2. Госейко Л. Історія українського кінематографу. Київ: KINO-КОЛО, 2005. 464 с.
3. Тримбач С. Олександр Довженко: загибель богів. Вінниця: Глобус-Прес, 2007. 800с.

Олександр Довженко і кіно

Українського кінорежисера Олександра Довженка радянська влада не розстріляла і не згноїла в таборах. Однак доля, яку йому приготували, була не менш трагічною. Цькування Довженка розпочалося після виходу його фільму «Земля» – кінороботи, яку називали геніальною визнані майстри світового кінематографу. У березні 1961 року Українська редакція Радіо Свобода розповідала, як радянська влада вбивала геній Довженка.

Коли помер Олександр Довженко, можна було спостерігати дивний контраст. За кордоном пам'ять Довженка вшанували більше, ніж в Україні. Світова преса помістила тоді про О.Довженка статті, ілюстровані кадрами з його фільмів. У Парижі, Лондоні, Нью-Йорку та інших центрах світу було влаштовано на пошану митця масові перегляди його фільмів. Кожний громадянин міг тоді переглянути Довженкові фільми. У книжках з історії кіно цілі розділи були присвячені

О. Довженку. Через два роки після його смерті в Брюсселі на міжнародній виставці спеціальне журі знавців кіно включило О. Довженка в перший десяток найбільших митців за всі 60 років історії кіно.

Вільний світ відчув, що в особі Довженка помер не просто собі великий кінорежисер, а творець і речник якоїсь нової ери в мистецтві, нового творчого духу і світовідчужання. Українець, який живе за кордоном і може стежити за духовним життям світу, міг бути щасливим із того, що розстріляне Кремлем українське відродження не тільки не вмерло, а, навпаки, прорвало «залізну завісу» і завоювало визнання світу. Бо Довженка шанували й шанують у широкому світі не за сталінські фільми «Аероград» та «Мічурін», а за його перші три великі українські фільми «Звенигора», «Арсенал», а головне – за фільм «Земля». Довженко завоював собі світ тими фільмами, що належать до «розстріляного відродження» і які були заборонені Кремлем у час масового погрому України напочатку 30-х років.

За своє творче життя О. Довженко поставив 14 ігрових і документальних фільмів, написав 15 літературних сценаріїв і кіноповістей, дві п'єси, автобіографічну повість, понад 20 оповідань і новел, ряд публіцистичних статей і теоретичних праць, присвячених питанням кіномистецтва. Його кінопоєми «Звенигора» (1928) та «Арсенал» (1929), кіноповість «Земля» (1930) були визнані світовою кінокритикою шедеврами світового кінематографа, а Довженко — першим поетом кіно. Низку кіноповістей О. Довженка було екранізовано після його смерті: «Повість полум'яних літ» (1944, 1961), «Поема про море» (1956, 1958), «Зачарована Десна» (1956, 1957). Вражаючими документами доби є «Щоденники» О. Довженка, а шедевром його творчості — «Зачарована Десна». У преамбулі до кіноповісті письменник пояснив причину її написання «довгою розлукою з землею батьків» і бажанням «усвідомити свою природу на ранній досвітній зорі коло самих її первісних джерел».

Над кіноповістю О. Довженко продовжував працювати до 1955 року. Якого великого значення надавав він цьому творові, підтверджує такий факт: в архіві письменника зберігається чотири

варіанти рукопису українською мовою. Власноруч він здійснив і переклад твору російською мовою. За повістю «Зачарована Десна» 1964 року режисер Ю. Солнцева поставила однойменний фільм.

Досить плідним періодом у творчості письменника й кінорежисера була Велика Вітчизняна війна. Тільки протягом 1942—1943 років ним було створено 18 статей, 10 оповідань, п'єса і кіноповість. Під безпосереднім враженням баченого й пережитого на фронті О. Довженко приступає до роботи над кіноповістю «Україна в огні». Довженко поспішав, бо реально вже бачив майбутній фільм. Він хотів розказати «правду про народ і його біду», про палаючу в огненному кільці між двох імперій Україну. У творі не було піднесеного пафосу, оспівування тріумфального руху Червоної Армії, жодного слова він не сказав і про Сталіна. Його повість стала криком болю, першим гострим, вразливим сприйманням фашистської навали. Звичайно, кіноповість не сподобалася Сталіну, і він її заборонив для друку і для постановки... «...мені важко од свідомості,— записував у щоденнику О. Довженко,— що «Україна в огні» — це правда». Але Сталін думав по-іншому. У січні 1944р. скликали навіть спеціальне засідання політбюро ЦК ВКП (б), на якому було затавровано Довженка «як куркульського підспівувача, ворожого політиці партії та інтересам українського й усього радянського народу». Письменника вивели зі складу комітетів і редколегій, звільнили з посади художнього керівника Київської кіностудії і назавжди вислали з України.

Олександр Довженко відомий не лише в українському, зокрема радянському, просторі, але й у світовому мистецькому контексті як кінорежисер, письменник, публіцист, художник та педагог. Його ім'я асоціюється із народним оптимізмом, добрим гумором та національним патріотизмом. Уся творчість цього митця просякнута духом того часу, у якому він жив і творив, проте його твори, як літературні, так і кінематографічні, і досі лишаються перлинами світового кіно. Ідеї, закладені у його кінопроектах, залишаються актуальними і нині, оскільки проблеми історії є невід'ємними сторінками книги буття кожного народу.

Перипетії складного життя в СРСР глибоко позначилися на становленні Олександра Довженка, залишили помітний відбиток на його психології і взагалі на всьому його житті. Ось як писав Є. Сверстюк про складнощі, які випали на долю майстра: «...Як він переживав, що його викинуто за борт, закопано живцем у землю... І як він усім напруженим єством розумів, що він із ними разом не хоче і не може.» Мова йшла перш за все, про ідеологічне вербування, моральне катування, яке було значно жорстокішим за фізичні випробування. Ментальні тортури, спричинені розлукою з рідним краєм, насильним переміщенням у середовище «нелюбів» українського народу – що могло бути тяжчим для митця, закоханого у власне життєве коріння, генія, що із духовної криниці власної нації і черпав своє натхнення?! Митець був «завішений у повітрі без сонця і вітру з рідного краю...»

Проте, незважаючи на складний життєвий шлях, цей майстер завжди тримав у собі краплину доброго гумору, оптимізму. Адже, як відомо, Олександр Довженко прийшов у кіномистецтво після хорошого досвіду художнього карикатуриста, до того ж прийшов «з єдиною метою – робити комедійні фільми». Проте на історичному ґрунті колективізації, голоду і репресій гумор був неможливим; «він вигасав і котився до беззубих мисливських усмішок». Тому це почуття втілювало легкість думки, розкіш сили, містило гостроту розуму та тонку іронію. Це, очевидно, помітила і влада, адже прихований гумор – це найнебезпечніша зброя, до того ж націоналіста. Іронія, звернена до влади, була не до смаку тоталітарній верхівці, яка намагалася придушити будь-який опір, подолати всяку незгоду, а тим паче, знести на своєму шляху все, що було провідним, що могло «запалити» суспільство. Так і потрапив кіномитець до їх кола зору.

О. Довженко ненавидів радянське керівництво і згадував свою роботу в кіно як «шістнадцять літ кіно каторги» «...в міщанському смітнику... з мізерними людьми, що ненавидять мій народ і роблять його нещасним». Він сам не заперечував того, що його фільми виходили не з серця і калічилися неуками. Щоб якось пом'якшити своє становище, О. Довженко створив такі фільми як «Щорс», «Мічурін», «Аероград», які нібито сподобалися керівництву і дали змогу митцю працювати на ниві кінематографа. Але, на відміну від інших «блюзнівів», майстер у жодному фільмі не вдався до зображення вождя, за що йому закидали, ніби пожалів кілька метрів стрічки для «культової» особи.

Але лише радянське середовище не визнавало справжнього таланту великого кіномайстра. В Європі ж фільми Довженкові стали подією в мистецькому житті. Він увійшов до числа десяти найбільших режисерів усіх часів і народів. Саме міжнародне визнання, можливо, і не давало митцю повністю розчаруватися у своїй творчості. Бо в СРСР, де мистецького життя, по суті, не могло бути, фільми Довженкові сприймалися з погляду політичної кон'юнктури і, відповідно, мали сезонну вартість. Сам він раз у раз витримував важкі бої з інструктованою нездарністю – і запам'ятовував поразки. Адже серед компартійної верхівки мало було тих, хто насправді тямив в мистецтві..

Фільмам О. Довженка притаманний ще й карнавалізм, риси якого проглядаються у багатоплановій та складній алегорії «дорогої» та «святої» сучасності: переплетення абсурдних та реальних ситуацій – знищення природного середовища заради покращення умов життя людини; просторово-часові обставини – одночасна присутність героїчного минулого, банального сучасного та апокаліптичного майбутнього у «Звенигорі» та «Поємі про море»; театралізація дії, а також моделювання декількох різних розв'язок однієї ситуації, де фінал може бути потенційно передбачений. Саме ці риси надають жвавості та оптимістичності мистецькому доробку кінорежисера. Ці якості були притаманні українському народу, особливо в часи українського відродження, якими позначилися 20-ті роки.

Уже в 30-х роках О. Довженко почував себе громадянином світу, адже він належав кінематографу, мистецтву, яке без особливих зусиль перетинало кордони і було найдоступнішим засобом комунікації між людьми різних країн.

О. Довженку важко було подолати той опір тоталітарної верхівки, проте саме його мистецтво діяло за себе. Хай і не вдалося митцю розкрити повністю всі горизонти своїх здібностей та можливостей (наприклад, його задум зняти фільм про Тараса Бульбу так і не був реалізований), та все ж його значення у кіномистецтві є досить важливим. Він продовжив роботу своїх попередників і вніс до скарбниці радянського кіно свої перлини, виховав ціле покоління прекрасних митців, які, незважаючи на той відтинок часу, коли все знову піддалося репресіям, нищівній критиці та ліквідуванню, витримали в собі поради та настанови свого вчителя – вічного сповідника істини. Про це свідчить нова плеяда молодих кінорежисерів, як-от: С. Параджанов,

І. Миколайчук, Л. Осика, С. Ілленко та безліч інших, які постали на ниві радянської кінематографії у 60-х роках. Тож роль О. Довженка важко переоцінити, і він вартий всесвітньої слави вічного творця.

Джерела та література

1. Брюховецька Л. «Європейська демократія – радянський тоталітаризм» як світоглядна опозиція О. Довженка. Довженко і кіно ХХ століття. Зб. ст. Упоряд. Л. Брюховецька, С. Тримбач. К.: Вид. Поліграфцентр «ТАТ». 2004. С.183-193.
2. Лекції Брюховецької Л. І. Історія українського кіно.
3. Попович Л. Антиутопічна модель України Олександра Довженка. Спроба інтертекстуального міфологічного аналізу. Довженко і кіно ХХ століття. Зб. ст. Упоряд. Л. Брюховецька, С. Тримбач. К.: Вид. Поліграфцентр «ТАТ». 2004. С.37-55.
4. Сверстюк Є. Олександр Довженко. Розіп'ятий праворуч. Довженко і кіно ХХ століття. Зб. ст. Упоряд. Л. Брюховецька, С. Тримбач. К.: Вид. Поліграфцентр «ТАТ». 2004. С. 9-31.

Музичне оформлення кінострічок О. Довженка: історія та сучасність

*Довженко вважав кінофільм завершеним лише тоді,
коли він сприймався як цілісний музичний твір*

Музика у кіномистецтві має особливе значення. Завдяки музичному супроводу конкретизується зміст картини, яскраво передається широкий діапазон людських почуттів, виявляються психологічні особливості, емоційні підтексти подій тощо.

У часи німого кіно музика відігравала роль другорядну, розглядалася як додаткова складова кіносеансу. Музичний супровід створювався завдяки звучанню грамофону, шарманки або оркестріона, що з часом витіснився імпровізаціями таперів. Варто згадати, що довгий час тапером у кінотеатрах «Рим» та «Люкс» у Житомирі працював український композитор В. Косенко.

З часом у великих кінотеатрах показ кінокартин відбувався у супроводі симфонічного оркестру. Однак «спеціально написана музика до німого фільму – явище на той час рідкісне». Музичний супровід здебільшого підбирали «музичні оформлювачі» – керівники оркестрів, тапери, а різноманіття та постійне оновлення репертуару кінотеатрів не давали змоги належної підготовки музичного акомпанементу. Під час демонстрації фільмів звучали імпровізації на популярні мелодії, народні пісні, романси, танці, марші, завданням яких було створювати приємний фон для сприйняття кінострічки, проте ніяк не були пов'язані з її змістом.

Однією з перших стрічок зі спеціально створеним музичним оформленням став «Арсенал» (1929 р.) Олександра Довженка – український художній чорно-білий німий фільм, що увійшов до української трилогії «Звенигора-Арсенал-Земля» і посідає 27-у позицію у переліку 100 кращих фільмів в історії українського кіно. Працюючи у добу німого кіно над картиною «Арсенал», саме режисер наполіг на створенні музики спеціально до кінофільму. Замовлення митця виконав Ігор Белза (1904-1994) – український композитор, музикознавець, педагог, який переконував, що «Арсенал» був «провісником звукового кіно». На думку І. Белзи, «німі кадри цієї Довженкової стрічки вже містили цілком закінчену музикальну концепцію. І хто б не взявся писати музику до «Арсеналу» – початкуючий композитор, до якого чомусь звернувся Довженко, чи митець із світовим ім'ям, – ця авторська, режисерська концепція неодмінно мала бути покладена в основу партитури».

У 1930-х – початку 1940-х технічні експерименти в галузі звуку сприяли народженню звукового кінематографа. Робота у звуковому кіно спонукала О. Довженка до пошуків «співвідношення різних виражальних засобів, включаючи, безумовно, музику, їх найбільшу дієвість». Режисер вважав, що «ілюстративна музика знижує силу впливу кінострічки». Аналізуючи співвідношення між зоровими та звуковими кадрами, Довженко наголошував на тому, що думки героя «може «розповідати» музика».

«Іван» (1932 р.) О. Довженка – кінопоема про спорудження Дніпрогесу стала першим українським художнім звуковим фільмом. Музику до кінофільму створили композитори Борис Лятошинський та Юлій Мейтус. Музичний супровід картини рясніє зверненнями до народнопісенних витоків: цитування (пісня «Розпрягайте, хлопці коней»); власні наспівні мелодії, створені в дусі народних пісень (чоловічий хор а саррелла, хор дівчат,); інструментальна музика як ілюстрація картин природи. Широко застосована так звана шумоμουзика (поєднання музики з індустриальними шумами) для створення картини спорудження Дніпрогесу. Музика будівництва носить піднесено-урочистий характер, на відміну від музичних образів противників будівництва – салонних, «непманівських», іронічно-сатиричних.

Олександр Довженко прискіпливо ставився до музичного оформлення своїх кінострічок, тому до співпраці запрошував композиторів, чиї мистецькі погляди йому імпонували. Так, музичний супровід до фільмів «Аероград» (1935) та «Щорс» (1939) створив Д. Кабалевський. Б. Лятошинський озвучував документально-історичний фільм-хроніку «Визволення» (1940). Над створенням музики до фільму «Буковина – земля українська» (1940) працювали Дмитро Клебанов та Борис Лятошинський. До створення музики до документальної стрічки «Битва за нашу Радянську Україну» (1943) О. Довженко залучив Дмитра Клебанова та Андрія Штогаренка. Музику до кінофільмів «Мічурін» (1949) та «Прощавай, Америко!» (незавершена) написав Дмитро Шостакович.

Проте музична історія стрічок легендарного митця триває. Так, наприкінці 2014 року в рамках #DONOWHERE FILM NIGHT Центр Довженка презентував видання DVD-трилогії О. Довженка «Звенигора-Арсенал-Земля». До збірки увійшли відреставровані німі кіношедеври режисера, кожен з яких отримав сучасний саундтрек.

«Звенигора» (1928) – український німий художній фільм радянської доби, в титрах охарактеризований як кінопоема, перша кінострічка трилогії і останній фільм О. Довженка, знятий за чужим сценарієм. У 1973 р. музику до відновленого фільму створив В'ячеслав Овчинников. Саундтрек до кінокартини «Звенигорода» створив «Futurethno» – україно-польський етно-джазовий гурт, назва якого читається як «етнічна музика майбутнього». Його учасники – молоді, амбіційні музиканти: українець Роман Бардун (клавіші) та польські музиканти Філіп Шиманік (скрипка), Лукаш Овчинников (контрабас), Домінік Яске (перкусія), а також DJ Krime (один з найбільш популярних польських діджеїв). Музика гурту – мікс фольклорного мелосу, джазу та сучасної електронної музики.

До роботи над «озвучкою» фільму «Арсенал» долучився відомий український композитор, джазовий музикант, педагог, музичний продюсер, арт-директор фестивалю Odessa Jazz Fest (з 2011 р.) Юрій Кузнєцов. Основу репертуару митця складає класичний, експериментальний і авангардний джаз.

До 130-річчя з дня народження О. Довженка відбувся спеціальний показ стрічки «Арсенал», організований Українським інститутом у Німеччині в співпраці з Центром Довженка та Інститутом кіно і відеомистецтва Arsenal e.V. Німе кіно «заговорило» по-іншому завдяки музичному супроводу, створеному відомим британським мультиінструменталістом і композитором, засновником музичного інді-проекту Bronnt Industries Kapital Гаєм Бартеллом. Його музика, спеціально написана для відреставрованого «Арсеналу», вперше показано у 2015 році на V Міжнародному фестивалі «Книжковий Арсенал» у Києві. Саундтрек «ще більше загострює трагедію, яка розгортається на екрані».

«Земля» (1930) – український радянський художній німий фільм, завершальний фільм української трилогії О. Довженка. Стрічка «Земля» стала одним із останніх німих фільмів світового кінематографу. Фільм – визнаний шедевр світового кіномистецтва, один із найкращих за підсумками кінофестивалю, що пройшов у 1956 році в Брюсселі. Показано перші роки колективізації на території України на тлі конфлікту колгоспників та куркулів.

Стрічку «Земля» також сміливо можна назвати найпопулярнішою щодо музичного втілення, адже вона має кілька варіантів музичного супроводу. Початкову версію музики до «Землі» створив український композитор Левко Ревуцький. У подальшому стрічка двічі переозвучувалася: у 1971 за відновлення звуку взявся композитор В'ячеслав Овчинников, у 1997 – музику до фільму створив Олександр Попов для виконання симфонічним оркестром.

У 2009 році оригінальний музичний супровід до кінострічки «Земля» О. Довженка презентував відомий французький гурт «Сфота», що славиться власними музичними діями далеко за межами Франції. Виникнення ідеї створення музики до німого кіно змусило учасників гурту переглянути більше 40 кінострічок. Вибір пав на фільм О. Довженка. «Наші зображальні засоби – гітара, скрипка, орган і семплер. Ми додаємо у музику звуки життя, робимо їх частиною мелодії. Цей фільм плинний, кожна сцена – містить величезний потенціал для створення музичного образу. «Земля» розповідає про радянську колективізацію, але вона переросла свій час і стала світовим здобутком. Цю кіновиставу ми показували у Парижі, Мадриді, на фестивалі «Весна Мистецтв» у Монако. І скрізь глядачі чудово сприймали і музику, і фільм», – розповів композитор гурту Бенджамен Дюпе.

Покази кіновистави в Україні відбулися за підтримки Французького культурного центру в Україні та музею «Лувр». У музичному супроводі «Сфота» стрічка зазвучала по-новому: музичні інструменти передавали шерхіт пшеничного поля, гуркотіння трактора, галасливу юрбу. Французьким музикантам вдалося тонко відтворити переживання героїв стрічки, а у кульмінації музика лине сталеною зливою.

Ганна Чміль, голова Держслужби кінематографії так прокоментувала проєкт: «Сучасний музичний супровід...ламає стереотипи і робить кіноповість 1930 року ближчою для сучасного глядача. Це вражає. Це додає абсолютного іншого сприйняття кінокадру. Це гармонізує тебе,

вводить в іншу реальність – музичну, звукову. Зовсім інакше сприймаєш те, що відбувається на екрані».

Та й на цьому музична історія кінострічки не завершилася. У 2012 році Довженко-Центром була здійснена реставрація стрічки на основі оригінальної версії 30-го року. До роботи над музичним супроводом картини був запрошений етнохаос бенд «ДахаБраха» – гурт, що є «арт-візитівкою України» й за десять років свого існування не лише став культовим в Україні, а й зажив неабиякої слави слухачів усього світу. Прем'єрний показ відреставрованої «Землі» з саундтреком гурту «ДахаБраха» відбувся 21 липня 2012 року на Одеському міжнародному кінофестивалі. Оттоді картина з оновленим музичним звучанням побувала на міжнародних кінофестивалях України, Німеччини, Данії, Румунії. На думку кінокритиків, «ДахаБраха» повернула фільмові головне: «автентичний український мелос, що найбільш адекватно відповідає духові музики Ревуцького, як «голосу» фільму».

У 2017 році на фестивалі «Un-Week-End-à-l'Est» у Парижі свій саундтрек до стрічки «Земля» О. Довженка презентувала Мар'яна Садовська – українська співачка, композиторка, фольклористка та театральна актриса, що живе та працює в Німеччині. 14 листопада 2019 року співачка наживо озвучувала показ легендарного фільму О. Довженка «Земля» у Музеї кіно Довженко-Центру. Мар'яна Садовська – учасниця провідних музичних фестивалів (Україна, країни Європи, Японія, США, Бразилія) та міжнародних проєктів Yara Arts Group та Borderland. Вона є лауреаткою численних міжнародних премій, а творчість свою узагальнила у восьми альбомах. За цікаве «поєднання автентичного пісенного матеріалу з театралізованою інтерпретацією, фолку з авангардом» критики порівнюють Мар'яну Садовську зі співачкою Бйорк. А за потужний вокал та широкий діапазон голосу New York Times уподібнює її з легендою американської інді-сцени PJ Harvey.

20 вересня 2024 року у Центрі Довженка у Львові відбувся показ мультимедійного проєкту «Довженко. Задерацький. Кіно та музика», у якому демонстрація культової картини О. Довженка «Земля» здійснювалася у супроводі живого виконання симфонії українського композитора Всеволода Задерацького. Симфонія репресованого українського композитора була написана у 1951 році. Цей проєкт – прем'єра повного виконання симфонії в історії української класичної музики. Прозвучав твір у виконанні Академічного симфонічного оркестру Львівської національної філармонії імені М. Скорика під керівництвом диригента Сергія Хоровця, який здійснив оцифрування рукописів, наданих нащадками композитора.

Переосмислення глядачами кінострічки підсилювалося спецефектами та асоціативним відеорядом у виконанні Олексія Хорошка – головного художника Львівського академічного театру ім. Лесі Українки. Вечір легендарного українського кіно та класичної музики – переможець грантової програми Per Forma, здійснюваної платформою Kyiv Contemporary Music Days за

підтримки Performing Arts Fund NL та Міністерства освіти, культури та науки Нідерландів для розвитку сектору перформативних мистецтв в Україні.

Отже, кіномистецтво Олександра Довженка ось вже впродовж століття не лише справляє враження на глядачів, а й надихає як вітчизняних, так і зарубіжних музикантів на створення різножанрового музичного супроводу до кінострічок режисера.

Джерела та література

1. «Голос» німого кіно. Kyiv Daily (ru-RU). 24 листопада 2018. URL: <https://kyivdaily.com.ua/zemlya-oleksandra-dovzhenka/>
2. DVD-БОКС «ДОВЖЕНКО. ТРИЛОГІЯ». Довженко-Центр. 13.01.2015. URL: <https://dovzhenkocentre.org/dvd-boks-dovzhenko-trilog-ya/>
3. ДахаБраха. Фільм «ЗЕМЛЯ» Олександра Довженка. Jul 25, 2017.
4. «Земля» (1930) Довженка із музичним супроводом наживо Мар'яни Садовської (Україна-Німеччина). URL: <https://web.archive.org/web/20210818120250/https://dovzhenkocentre.org/event/zemlya-1930-dovzhenka-z-muzichnim-suprovodom-nazhivo-mar-yani-sadovsko-ukra-na-n-mechchina>
5. Литвинова О. Музика в кінематографі України. Каталог. Ч. I. Автори музики художньо-ігрових фільмів, які створювалися на кіностудіях України. Критика. Рік XIV, число 7–8 (153–154). URL: <https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/dovidkovi/2009/mku.pdf>.
6. Роман Бардун, «Futurethno»: Нині фолькова музика потихеньку зникає, тому за допомогою джазу ми хочемо її підтримати. Інтерв'ю з України. 26 червня 2011 р. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2020/05/09/roman-bardun/>
7. Солонина Є. Французькі музиканти озвучили Довженкову «Землю». Радіо Свобода. 12 червня 2009 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1753160.html>
8. Танасічук О. «Арсенал» Довженка в Берліні: історія, яка резонує і через століття. УКРІНФОРМ. 14.09.2024 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3905686-arsenal-dovzenka-v-berlini-istoria-aka-rezonue-i-cerez-stolitta.html>
9. У Львові презентували мультимедійний проєкт «Довженко. Задерацький. Кіно та музика». УКРІНФОРМ. 19.09.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3907432-u-lvovi-prezentovali-multimedijnij-proekt-dovzenko-zaderackij-kino-ta-muzika.html>
10. Фількевич Г. Музика у кінопросторі Олександра Довженка. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvkkarogo_2016_18_13.pdf

Постать О. Довженка в українській кіноіндустрії

Відомий український письменник, кінорежисер, кінодраматург, класик світового кінематографа Олександр Довженко назавжди залишиться яскравою постаттю в українській історії. Ця особистість відома українцям завдяки блискучим кінострічкам та захопливими творами, якими насолоджуємось і досі.

Олександр Довженко народився 10 вересня 1894 року в селі В'юнище на Чернігівщині в родині неписьменних селян, але з багатим козацьким корінням. Багатодітна родина виховувала чотирнадцять дітей, проте через скрутне становище вижило лише двоє – Сашко та Поліна. Навчався юнак у місцевій початковій школі. Саме спогади дитинства лягли в основу автобіографічної кіноповісті «Зачарована Десна»:

«Доглядали мене змалечку аж чотири няньки. Це були мої брати: Лаврін, Сергій, Василько й Іван. Пожили вони щось недовго, бо рано, казали, співать почали. Було як вилізуть всі четверо на тин, сядуть рядочком, як горобці, та як почнуть співать. І де вони переймали пісні, і хто їх учив? Ніхто не вчив.»

У 1911 році О. Довженко вступив до Глухівського інституту, після закінчення якого недовгий час працював учителем у Житомирі. Творчі здібності відкрилися у 1923 році, коли письменник почав працювати ілюстратором газети «Вісті ВУЦВК» та відвідувати засідання «Гарту». Через деякий час Олександр стає співзасновником ВАПЛІТЕ, після чого зближується з ВУФКУ (Всеукраїнським фотокіноуправлінням), але в той час у Харкові єдиним драматичним мистецтвом був театр, та Довженка це не цікавило.

У 1925 році працює стажистом по агітфільму «Червона Армія». А вже після дебюту в 1926 році переїжджає до Одеси, де з Юрієм Яновським працює режисером на кінофабриці. У цьому ж році за своїми сценаріями створює перші кінострічки – «Вася-реформатор» і «Ягідка кохання». Провідним серйозним проектом режисера став фільм «Звенигора», що з'явився на екранах у 1928 році. У світлій голові митця роїлися націоналістичні думки, але люди навколо піддавалися пропаганді, зневірювалися та йшли на співпрацю із московською владою, і Довженко не виняток. Він співпрацював із «советами» й знімав для них кіно, але це було не від душі. Не обійшлося звісно ж тут і без дружини, яка мала таємний зв'язок з НКВС. Зі своєю майбутньою дружиною Юлією Солнцевою, автор познайомився на роботі, під час зйомок, відмовившись від блискучої акторської кар'єри жінка працювала асистенткою режисера. Великий успіх і в той же час розчарування Довженку принесла кінострічка «Земля». Створивши у 1932 році «Землю», він повів фільм показувати у Європу і в 1958 році кінокритики визнали його одним із 12 найкращих фільмів. Але за фільм «Земля» Довженка почали звинувачувати в буржуазному націоналізмі. Найсуперечливішим фільмом митця вважається стрічка «Іван» на тему індустріалізації, яку запропонувало йому керівництво «Україна-фільм», робота над яким відняла більше ніж рік життя. У 1943 році автор завершує кіноповість «Україна в огні», в основу якої лягли власні переживання

автора за знищення та вбивство свого народу. Він зачитав свої нариси під час зустрічі з Микитою Хрущовим, і тому надзвичайно сподобалося. Надихнувшись цим, митець готується до друку «України в огні», але її копія потрапила до Сталіна. Той день Довженко називає днем своєї смерті. Публічно в кремлі Сталін вказує митцю на його «антиленінські помилки». Бо в епізодах повісті бачить критику радянської влади та натяк на слабкість її армії, яка відступає. Митця звільняють із посади керівника Київської кіностудії і все ж таки видали «Україна в огні», проте в ній не було більше жодної згадки України, тільки «отечество». Самому митцю дали другий шанс і запросили режисером до Москви, знімати пропагандистські фільми. У своїх щоденникових записах Олександр Довженко називає московську студію тюрмою.

Саме цей фільм «Україна в огні» є найвизначнішою роботою українського кінорежисера. Стрічка принесла митцю популярність і водночас неминучу загибель та зробила його відомим не лише в Україні, а й за кордоном.

Помер видатний митець 25 листопада 1956 року на початку зйомок фільму про будівництво Каховської ГЕС. Усупереч заповіту поховати в Україні, могила знаходиться в Москві, а його колеги показово проігнорували похорон.

Про життя Олександра Довженка – творче й особисте – ходить багато чуток та легенд. Його архіви й досі не повернуто в Україну, щоденники закриті за наполяганням дружини. Людина – епоха, яка перевернула світ кіно, талановитий митець світового рівня, роботи якого залишаються актуальними й досі, навіки залишив відбиток у світовій кіноіндустрії.

Джерела та література

1. <https://dovidka.biz.ua/oleksandr-dovzhenko-biografiya-stislo>
2. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=866&page>

Вшанування пам'яті О. П. Довженка

Заходи, приурочені вшануванню пам'яті славетного “фільмара”, письменника і культурного діяча, налаштовують на світлу думку про те, що пам'ять про Олександра Довженка в Україні справді жива.

У рідній Сосниці, де схиляються трави над слідами дитинства письменника, у Житомирі, де він вчителював, розпочавши свою трудову біографію, у Києві, де навчався і працював, а також зняв фільми “Земля”, “Арсенал”, “Іван”, “Щорс”, у багатьох місцинах країни ім'ям Довженка названі вулиці, встановлені (чи вже давно, чи недавно) барельєфи, меморіальні дошки з його ім'ям.

Якою глибиною міряти цю пам'ять? Що засвідчує нині живу присутність митця в культурному просторі України, окрім святочних заходів? Чим наближає час до нинішнього дня все даленіючу постать митця?

Український кінорежисер і письменник, за життя народний артист РСФСР, лауреат Ленінської та Державної премій помер у Москві листопадової глухої ночі 1956 року. Незадовго до своєї смерті він писав до Президії Спілки письменників УРСР: “Вертатись хочу на Вкраїну. Президіє ! Допоможи мені житлом: давно колись його одібрано в мене. Великої квартири мені не треба. Тільки треба мені, аби з одного бодай вікна було видно далеко. Щоб міг я бачити Дніпро і Десну десь під обрієм, і рідні чернігівські землі, що так настирливо ночами почали маритись мені.”

Відповіді Довженко не отримав. Заповідав він поховати себе у Києві. Та поховали його на Новодівичому московському цвинтарі. На могильному камені написали ім'я, прізвище і фразу “Умер в воскресенье”, себто “Помер у неділю”.

Воскресіння й справді судилося Довженкові. Воскресіння у пам'яті людській, як найвищий вияв повернення в ті сфери життя, які не знають смерті.

Ще у 1932 році фільм Довженка “Земля”, створений в 1930-ім, брав участь у Першому міжнародному кінофестивалі у Венеції. В 1958 році на Всесвітній виставці у Брюсселі, в результаті опитування серед 117 найвідоміших критиків і кінознавців з 26 країн світу, цей фільм був визнаним “кращим фільмом усіх часів і народів”.

У чому ж полягає таємниця творчості Довженка, таємниця, яка не дає цій творчості канути в минуле, котре замітає кучугурами забуття не одне знане ім'я?

Цю таємницю намагалися відшукати не раз дослідники Довженкового таланту. А відомий поет і перекладач Микола Бажан колись написав “Диптих про Олександра Довженка”, де вказав на критерії невмирущості того таланту: “Олександр Довженко блискуче з'єднав у своїй кінотворчості культуру малярську з відчуттям найскладніших музичних ритмів, з хистом і спостережливістю письменника, з дотепністю й пафосом публіциста, з поетичною силою творити зворушливі й теплі ліричні образи”

Сповнене пошуків, знахідок і втрат, багато в чому трагічне життя Олександра Довженка.

Складна його біографія і неповторна творчість насправді ще не освоєні, не вивчені всебічно й остаточно – в цьому теж, очевидно, полягає таємниця, що приваблює нових його шанувальників. Глибинність його геніальності стала генератором пам'яті. Про таких, як Довженко, сказано одним поетом: “Геній поневоленої нації є завжди скаліченим Прометеєм”.

Але, на жаль, вшанування пам'яті геніального митця Олександра Довженка в Україні, на мою думку, не зовсім на належному рівні. З 1957 року Київська кіностудія носить ім'я Довженка. Саме тут, по смерті метра кіномистецтва, відкрили Музей кіностудії Довженка, місце, де можна детальніше ознайомитися з так званою «кухнею» кіновиробництва, а також особистістю знаного режисера Олександра Довженка. У 1964 році на території кіностудії був встановлений пам'ятник О. Довженку (скульптор Л. В. Козуб).

1972-му році було затверджено золоту медаль ім. Довженка «За найкращий військово-патріотичний фільм», у 1960 році створено музей Довженка у батьківській хаті, попри те, що в Україні Довженко був персона нон грата. Ще за два роки скульптор Анатолій Фуженко змушений був подарувати садибі пам'ятник (художня рада боялася Довженка навіть у бронзі, тому офіційно скульптуру дуже довго не затверджували).

Перші значні кроки по збереженню і вшануванню пам'яті видатного українця були зроблені із здобуттям незалежності України, проте і досі цього вкрай мало, а його співвітчизники не мають вільної можливості побачити фільми Довженка. 10 вересня — день народження Олександра Довженка — святкується в Україні як День кіно. В цей же день з 1994 року, указом Президента України, вручається Державна премія в галузі кінематографа імені О. Довженка.

У 1994 році було створено «Національний центр Олександра Довженка», робота якого зосереджена на двох основних напрямках: збирання та збереження фільмів (передусім національного кіно) та поширення кінострічок (в першу чергу українських), їхня популяризація серед населення. У 2006 році центр завершив роботу над виданням фільмів Довженка у форматі DVD, але унікальне видання розповсюджене лише в консульствах та посольствах як подарунок. В той же час, за кордоном, фільми Довженка на DVD вже давно в вільному продажу.

З 5 липня 2004 року Національний банк України ввів в обіг ювілейну монету у 2 гривні, присвячену 110-річчю з дня народження Довженка.

У 2008 році Київський завод світлочутливих матеріалів "Фотон" пропонував містобудівній раді Києва встановити скульптурну композицію, присвячену режисерові Олександрові Довженку і операторові Данилу Демуцькому. Проєкт скульптурної композиції зображує процес зйомок кінофільму "Земля" (режисер картини Олександр Довженко з рупором і його оператор Данило Демуцький з кінокамерою стоять на режисерському помості). Автор скульптурної композиції - Володимир Щур.

В лютому 2011 р. один з кінотеатрів Києва влаштував ретроспективу фільмів Олександра Довженка — варто зауважити, що фільми на замовлення українського Мінкульту було оцифровано та суттєво поліпшено якість зображення таких копій. Побудований в часи СРСР, кінотеатр імені Олександра Довженка, що на проспекті Перемоги в Києві, починаючи з 1995 року, використовувався як елітний бізнес-клуб («Червоне та Чорне» тощо), а у 2011 році будівля кінотеатру була взагалі знищена.

У 2012р коли м. Нова-Каховка святкувала своє 60-річчя, відбулося відкриття пам'ятника великому режисеру Олександрові Довженку. Він дуже любив це маленьке і затишне містечко, називав його вітчизною своїх найдорожчих почуттів.

Також встановлені пам'ятні дошки (меморіальна дошка на будинку, де жив Довженко в м. Києві, Печерськ; в Нікополі - пам'ятна дошка на території Національної кіностудії імені О. Довженка; меморіальна дошка в Берліні, де у 1922-23 роках мешкав О. Довженко).

І хоча минуло півстоліття з часу поховання Довженка, але його заповітні слова так і залишаються непочутими. З різних причин не сталося так, як заповідав Олександр Петрович. Ні тоді, ні тепер. Поховати Довженка, як він заповідав, не вдалося. Залишається занедбаною, сиротинською московська могила. Чому ми стаємо байдужими до власної національної гідності? До нашої культури? До нашої історії?

Коли у 1994 році відзначали 100-річчя з дня народження Довженка, порушувалося питання про перепоховання митця. І хоча у 2006 році указом Президента було започатковано програму дій щодо вшанування пам'яті митця, але Україна так і не вийшла з якимись реальними пропозиціями щодо вирішення проблеми. Сосниця почала домагатися, щоб перепоховали в них, Співка — поховати в саду на Київській кіностудії. Але ж сам Довженко заповідав хоча б серце його перевезли на схили Дніпра. «Недарма ж він уявляв себе пророком, як Шевченко. Для цього є гарне місце біля Лаври. Але, як бачимо, згоди так і не дійшли. Скінчилося все дуже "по-українськи". Тож драма Довженка триває. Пів століття лежить він на Новодівичому цвинтарі, озиваючись до нас рядками свого заповіту: "Богом прошу, візьміть мене додому, до рідної Десни, до рідної хати, до рідного слова, до рідних тополь і вишень, якщо не тіло моє, то хоча б моє багатостраждальне серце..."»

Неодноразово українська преса на своїх сторінках друкувала роздуми-реквієми про долю місця поховання Олександра Петровича Довженка, часто зверталася до влади, гостро порушуючи питання про жахливий стан могили, неодноразово виступала на захист пам'яті про видатного кінорежисера, сценариста, письменника, сина свого українського народу, але, мабуть, можновладцям ніколи дбати про чиюсь пам'ять... Тож нехай хоча б яблуні на кіностудії щовесни бувають рожевим цвітом, а восени стиглими плодами нагадують нам про славного Довженка, який віддав Україні серце і душу. І хай буде риторичним питання: «Так хто ж прихистить серце Олександра Петровича Довженка?!»

Джерела та література

1. Брюховецька Л.І. До і після "Звенигори". Довженко і кіно ХХ століття: Зб. ст. Мін-во культури і мистецтв України. Спілка кінематографістів України. Ред. жарн. "Кіно- Театр". К.: Вид-во Поліграфцентр "ТАТ", 2004. С. 153-163
2. Брюховецька Л. Кіно як світогляд: Довженко і Параджанов. Кіно Театр. 2004. - № 3. С. 24-29
3. Довженко і світ: Творчість О.П.Довженка в контексті світ. культури: Статті. Есе. Рецензії. Спогади. Доповіді. Відгуки. Листи. Телеграми. Упоряд. С.П.Плачинда; Передм. О.Гончара.- К.: Рад. письм., 1984
4. Довженко Олександр Петрович. Шаров І. 100 видатних імен України. К.: Вид. дім "Альтернатива", 1999.- С.127-131
5. Новиченко Л. Естетичні уроки Довженка / Л.Новиченко // Життя як діяння: Вибрані статті. - К., 1974
6. Пашкова О. Мистецтво Олександра Довженка в контексті української народної культури: До 100-річчя від дня народж. митця // Нар. творчість та етнографія.- 1994.- № 5-6.- С.17-22
7. Степанишин Б. Дивосвіт Олександра Довженка: До 100-річчя від дня народж.: Літ.-крит. нарис.- К.: Всеукр. т-во "Просвіта", 1994

Висновки

Олександр Довженко – особистість неординарна, всебічно обдарована. Прийшовши у цей світ, він заявив про себе як першорядний майстер кіно, талановитий письменник, художник, публіцист, критик, дипломат, державний діяч. Зовні спокійний і стриманий, він таїв у собі високу напругу думок і почуттів, бо завжди вболівав за долю не стільки власну, скільки за долю українського народу, який він порівнював з тютюном: «Його весь час пасинкують. У нього дебеле листя, а цвіту де-не-де».

Олександр Довженко, як і Тарас Шевченко і Микола Гоголь, розкрив душу простого народу, залишив нам своє бачення життя, свої духовні заповіді.

Він був справжнім генератором ідей. Митець створив цілий проєкт архітектурної забудови і реставрації Києва, оформлення дніпровських схилів; мріяв створити село-музей, де б були представлені хати різних регіонів України.

За своє творче життя Олександр Довженко поставив 4 документальних і 10 ігрових фільмів, створив 15 літературних сценаріїв і кіноповістей, 2 п'єси, написав понад 20 оповідань і новел, автобіографічну повість, ряд публіцистичних статей і теоретичних праць з питань кіномистецтва. Він був першим в історії створення нового літературного жанру – кіноповісті, став неперевершеним майстром монтажу, що дало підставу видатному американському і британському актору Чарлі Чапліну стверджувати, що «слов'янство дало світові кінематографії лише одного митця, і це – Олександр Довженко».

Він залишив нам чималу літературну спадщину. Найпопулярніші серед них, безперечно, це «Зачарована Десна» та «Україна і огні». У них – своєрідний заповіт нам, як потрібно любити свою землю, шанувати своїх рідних, близьких, любити людей праці, бо тільки в праці відбувається облагородження людини, розкривається її внутрішня, духовна краса. Красі, красивому Майстер надавав перевагу навіть перед правдою. «Якщо вибирати між красою і правдою, я вибираю красу. У ній більше глибокої істини, ніж у одній голій правді. Істинне тільки те, що прекрасне. І коли ми не постигнемо краси, ми ніколи не зрозуміємо правди ні в минулому, ні в сучасному, ні в майбутньому», - писав він у «Щоденнику».

Наслідувати ідеї Довженка, втілювати їх у життя є моральним обов'язком кожної мислячої людини.